

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
VERSLO TEISĖS KATEDRA

INDRĖ ZNAIDAUŠKAITĖ
DIENINIŲ STUDIJŲ VERSLO TEISĖS PROGRAMOS
VRTMD5-01 GRUPĖS STUDENTĖ

**ASMENINIŲ NETURTINIŲ, NESUSIJUSIŲ SU TURBINĖMIS, TEISIŲ
APSAUGA IR GYNIMAS CIVILINĖJE TEISĖJE**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –

Lekt. Giedrius Stoškus

Konsultantas –

Doc.dr. Leonas Virginijus Papirtis

Katedros vedėjas –

Doc. dr. Egidijus Baranauskas

Vilnius, 2006

TURINYS

ĮVADAS	3
1. NETURTINIŲ VERTYBIŲ SAMPRATA, REIKŠMĖ, KLASIFIKACIJA.....	8
2. NETURTINIŲ VERTYBIŲ APSAUGA, GYNIMO BŪDAI.....	11
3. NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO SAMPRATA IR TIKSLAI.....	16
4. PRIEVOLĖS ATLYGINTI NETURTINĘ ŽALĄ ATSIKADIMO PAGRINDAS	22
4.1. NETEISĖTI VEIKSMAI.....	25
4.2. ŽALA	29
4.3. PRIEŽASTINIS RYŠYS.....	33
4.4. KALTĖ	37
5. NETURTINĖS ŽALOS DYDŽIO NUSTATYMAS, DYDŽIO NUSTATYMO KRITERIJAI.....	42
IŠVADOS IR SIŪLYMAI	50
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	53
SANTRAUKA	60
SUMMARY	62

IVADAS

Terminas asmeninės neturtinės teisės, nesusijusios su turtais (toliau – asmeninės neturtinės teisės) yra palyginti naujas lietuviškame teisiniame leksikone. Šios teisės yra Lietuvos Respublikos įstatymų saugomas objektas. Kiekvienas žmogus turi teisę į asmens neliečiamumą, teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą ir jo slaptumą, teisę į gyvybę, teisę į asmens laisvės neliečiamumą, teisę į vardą, teisę į sveikatą, teisę į garbę, teisę į orumą ir kt.

Temos aktualumas ir problema

Skirtingais žmonijos raidos laikotarpiais viešo ir privataus gyvenimo santykis kito. Didelę reikšmę viešo – privataus santykio pokyčiams turėjo rašto, spaudos, fotografijos, radijo, televizijos, kitų komunikacijos priemonių atsiradimas. Jų dėka tapo įmanoma ne tik fiksuoti, įamžinti tam tikrus žmogaus gyvenimo momentus, bet ir perduoti šią informaciją kitiems, t.y. ją viešai platinti. Kita vertus, padaugėjus galimybių stebėti privačią žmogaus gyvenimo sritį, naujos technologijos, didėjantis valstybės kišimasis į žmogaus gyvenimą nulėmė poreikį apsaugoti asmens neturtines teises. Taigi žmogaus evoliucija lėmė, kad jis yra visuomenės narys, t.y. socialinė būtybė. Tačiau kiekvienas žmogus, išlikdamas socialine būtybe, kartu išsaugo ir savo individualumą, tam tikrą uždarumą ir atskirumą nuo visuomenės. Nors daugelis žmogaus gyvenimo sričių nėra paslėptos nuo pašalinių akių ir daug ką kiekvienas mūsų daro kitų apsuptyje, t.y. viešai, vis dėlto yra nemažai dalykų, kuriuos žmogus sąmoningai ar nesąmoningai linkęs slėpti nuo kitų, kurie aplinkiniams yra nežinomi¹, bei ginti ir apsaugoti savo asmenines neturtines teises. Kiekvienas žmogus turi šias teises, kurias garantuoja Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas ir kiti įstatymai.

Asmeninės neturtinės teisės nesusijusios su turtais pagal jų įteisinimo laiką pripažįstamos „trečiosios kartos“ subjektinėmis teisėmis, nes pozityviojoje teisėje jos buvo įtvirtintos vėliau nei ekonominės, socialinės ir politinės teisės. Lietuva daugelį dešimtmečių nedalyvavo kuriant ir taikant tarptautinius žmogaus teisių principus ir, atgavus nepriklausomybę, turėjo integruoti daugelį tarptautinės teisės nuostatų į įvairias teisės sritis. Nors asmeninės neturtinės teisės (vertybės) buvo pripažįstamos gynimo objektu ir tarybinėje civilinėje teisėje. Formaliai ir civilinė, ir kitos teisės šakos įtvirtino teisę į buto neliečiamumą, teisę į asmeninio susirašinėjimo, telefoninių pokalbių slaptumą, teisę į asmeninio gyvenimo slaptumą (įvaikinimo paslaptis, indėlio paslaptis, advokato, gydytojo paslaptis). Tačiau šios teisės tiek dėl jų gynimo

¹ Mikelėnas V. Teisė į privatų gyvenimą ir jo gynimas. Asmeninės neturtinės teisės ir jų gynimas. Teminis straipsnių rinkinys. -Vilnius: Justitia, 2001. P. 53.

būdų ribotumo (pavyzdžiui, tarybinė teisė nepripažino galimybės atlyginti pinigais neturtinę žalą), tiek ir dėl politinių – ideologinių priežasčių nebuvo veiksmingos.

Naujo asmeninių neturtinių teisių teisinio reglamentavimo etapas sietinas su 1990 m. vasario 9 d. Spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymu², bei aišku su 1992 m. Konstitucija, kurioje buvo įtvirtintos pagrindinės ir svarbiausios asmeninės neturtinės teisės. Kadangi nacionalinėje teisėje asmeninių neturtinių teisių institutas yra palyginti naujas ir mažai ištirtas, darbo metu tyrinėjamos problemos kylančios dėl asmeninių neturtinių teisių pažeidimų. Be to, dėl teismų praktikos, straipsnių, mokslinių tiriamųjų darbų, mokomosios medžiagos stygiaus reikia ištirti problemas kylančias iš asmeninių neturtinių teisių instituto.

Problemos ištyrimo lygis ir darbo naujumas

Asmeninių neturtinių, nesusijusių su turtinėmis, teisių apsauga ir gynimas yra mažai nagrinėta tema ir aišku visų pirma dėl to, kad tai pakankamai naujas institutas, ta prasme, kad šios teisės dabar ne tik deklaratyvios, bet joms numatytos apsaugos priemonės (atsakomybė – reikalavimas atlyginti asmeninėms neturtinėms teisėms padarytą žalą). Viena pirmųjų darbo temos problemos aktualumu domėjosi doc. dr. T. Birmontienė parašiusi pranešimą konferencijai „Privataus gyvenimo neliečiamumas“ 1996 m. Pranešime nagrinėjama kaip šis konstitucinės teisės principas skinasi kelių Lietuvos teisės sistemoje ir visuomenės gyvenime. Tyrime panaudoti analizės, lyginamasis istorinis, lyginamosios teisėtyros, alternatyvų metodai. Taip pat kiek vėliau 2000 m. yra parašiusi straipsnį „Žmogaus teisių raida ir perspektyvos Lietuvoje“. Šiame straipsnyje analizuojamos kai kurios žmogaus teisių raidos istorinės problemos ir tuometinė situacija, bei numatomos galimos raidos perspektyvos, daug dėmesio skiriama tarptautiniams žmogaus teises reglamentuojantiems teisės aktams ir jų įtakai Lietuvos teisei. Tyrime panaudoti analogijos, lyginamasis istorinis, lyginamosios teisėtyros metodai. D. Mikelienė ir V. Mikelėnas yra parašę straipsnį „Neturtinės žalos kompensavimas“ 1998 m. Iškeliama neturtinės žalos atlyginimo aktualija, kaip nauja galimybė dar nesuklosčius teismų praktikai. Naudoti analizės, lyginamasis istorinis, lyginamosios teisėtyros metodai. Beje, V. Mikelėnas yra parašęs mokslinį tiriamąjį darbą „Teisė į privatų gyvenimą ir jo gynimas“ 2001 m., kuriame apžvelgiama kai kurių užsienio valstybių teisės į privatų gyvenimą praktika bei tarptautinės teisės aktai, skirti privataus gyvenimo apsaugai. Taip pat analizuojamas teisės į privatų gyvenimą reguliavimas ir gynimas Lietuvoje. Panaudoti lyginamasis istorinis, lyginamosios teisėtyros metodai. Dr. J. Žilys nagrinėja keletą esminių teisėkūros ir konstitucinės justicijos sąveikos problemų straipsnyje „Teisėkūra ir Konstitucinė justicija“ 2000 m. Problemos

² Mikelėnas V. Teisė į privatų gyvenimą ir jo gynimas. Asmeninės neturtinės teisės ir jų gynimas. Teminis straipsnių rinkinys. -Vilnius: Justitia, 2001. P. 94.

analizuojamos alternatyvų, analizės, apibendrinimo metodais. 2003 m. Dr. A. Rudzinsko straipsnyje „Neturtinės žalos, atsiradusios dėl nesutartinių prievolių, atlyginimo klausimai“ nagrinėjami kai kurie neturtinės žalos, atsiradusios dėl vienu iš nesutartinių prievolės rūšių, padarius nusikalstamą veiką, reglamentavimo ypatumai. Autorius nagrinėdamas neturtinės žalos atlyginimo klausimus naudojo dokumentų analizės bei lyginamosios teisėtyros metodus. Naujausi straipsniai parašyti 2005 – 2006 m. Tai 2005 m. Dr. L. Meškauskaitės parašytas straipsnis „Žiniasklaidos pažeistų asmens konstitucinių teisių gynimo būdai“, kuriame autorė nagrinėja asmens teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą, teisės į atvaizdą, teisės į pagarbą žmogaus orumui civilinės, baudžiamosios, administracinės teisės gynimo būdus. Naudoti analizės, lyginamasis istorinis, lyginamosios teisėtyros metodai. Paminėtinas ir Dr. E. Žiobienės straipsnis „Aktualios konstitucinės teisės į privatų gyvenimą apsaugos problemos“, kuriame analizuojamas konstitucinės teisės į privatų gyvenimą reglamentavimas, gynimo būdai, analizuojamas ikiteisminių institucijų veiklos efektyvumas, nagrinėjama Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija, teisės į privatų gyvenimą klausimais. Rašant straipsnį buvo panaudoti lyginamosios teisėtyros bei dokumentų analizės metodai. Tais pačiais metais parašytas ir doktorantės E. Vencienės straipsnis „Žmogaus orumo ir teisės į orumą sampratų įvairovė ir jos kritinė analizė“. Straipsnyje nagrinėjama mokslinė diskusija, kurioje tikslinama viena iš teisinio mąstymo priemonių – žmogaus orumas kaip teisinė kategorija. Autorė nagrinėja analizės bei lyginimo metodu. Vienas naujausių straipsnių tai 2006 m. Dr. S. Vidrinskaitės darbas „Žmogaus teisių katalogas: Lietuvos Respublikos ir Europos Sąjungos teisinės aktualijos“. Straipsnis skirtas žmogaus teisių ir laisvių sampratai, kuri analizuojama remiantis Lietuvos Respublikos teisės aktais, tarptautiniais įsipareigojimais ir Europos Sąjungos konstitucinės sutarties nuostatomis. Straipsnyje taikomi analitinio tyrimo, normatyvinis ir deskriptyvinis metodai.

Nepaisant visų šių mokslinių darbų dar niekas nėra nagrinėjęs asmeninių neturtinių teisių, nesusijusių su turčinėmis, teisių apsaugos ir gynimo civilinėje teisėje kaip visumos, neišskiriant jų po vieną ir neanalizuojant atskirai, o atvirkščiai bandant surasti ir ištirti bendras reglamentavimo, teisės taikymo, apsaugos ir gynybos problemas.

Mokslinė problema – asmeninių neturtinių, nesusijusių su turčinėmis, teisių kaip visumos apsaugos ir gynybos civilinėje teisėje tyrimų stoka.

Darbo mokslinė hipotezė – asmeninių neturtinių, nesusijusių su turčinėmis, teisių apsaugos ir gynybos institutas civilinėje teisėje nėra vienodai taikomas Lietuvos teismų praktikoje.

Darbo objektas – asmeninių neturtinių, nesusijusių su turтинėmis, teisių apsauga ir gynyba civilinėje teisėje.

Darbo tikslas – išanalizuoti asmeninių neturtinių, nesusijusių su turтинėmis, teisių apsaugą ir gynybą civilinėje teisėje.

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti ir pateikti pagrindines asmeninių neturtinių, nesusijusių su turтинėmis, teisių sampratas ir koncepcijas.
2. Išnagrinėti nacionalinius teisės aktus, jų kolizijas ir taikymo problemas.
3. Išanalizuoti ir pateikti Lietuvos Teismų sprendimus reglamentuojančius asmeninių neturtinių, nesusijusių su turтинėmis, teisių apsaugą ir gynybą.
4. Pateikti tyrimo metodiką.

Darbo metodai:

- lyginimo metodas;
- mokslinės literatūros analizė;
- apibendrinimo metodas.
- dokumentų analizė;

Pagrindinės sąvokos naudojamos darbe:

Asmeninės neturtinės teisės nesusijusios su turтинėmis – tai asmens teisė į vardą, gyvybę, sveikatą, kūno neliečiamybę, garbę, orumą, žmogaus privatų gyvenimą ir jo slaptumą, dalykinę reputaciją, juridinio asmens pavadinimą bei kitos nematerialios teisės. Šios teisės neturi materialaus (turтинio) turinio ir yra taip neatskiriama susijusios su jų turėtoju, kad kitiems asmenims negali būti perduodamos jokia pagrindu.

Neturtinės vertybės – įstatymų saugomi objektai: sveikata, garbė, orumas, privataus gyvenimo neliečiamumas ir kitos, kurių objektas yra ne turtas, o tam tikra asmens nuo jo neatskiriama įgimta arba įgyta savybė. Šio objekto ypatumas yra tai, kad jis neturi ekonominės vertės, t.y. jo negalima įvertinti pinigais.

Neturtinių teisių (vertybių) apsauga – tai garantija kiekvienam žmogui naudotis įstatymų saugomomis neturtinėmis teisėmis ir vertybėmis t.y. asmeninės neturtinės teisės yra civilinės teisės saugomas objektas.

Neturtinių teisių gynimas – visuma priemonių, skirtų pažeistų teisių atkūrimui, jų pripažinimui, apsaugojimui nuo gresiančių ir pakartotinių tolesnių pažeidimų, bet kokių teisę pažeidžiančių veiksmų pašalinimui, taip pat pažeidimu patirtos neturtinės skriaudos kompensavimas.

Neturtinė žala – tai asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinti pinigais.

Neturtinės žalos atlyginimas – tai vienas pagrindinių neturtinių vertybių ir neturtinių teisių gynimo būdų, – siekimas kompensuoti neturtinę žalą ir atlyginti už patirtą skriaudą, kuri atlyginama tik įstatymų numatytais atvejais.

1. NETURTINIŲ VERTYBIŲ SAMPRATA, REIKŠMĖ, KLASIFIKACIJA

Pagrindinių neturtinių vertybių idėją naujaisiais amžiais išplėtojo XVII a. anglų filosofas Dž. Lokas. Jis manė, kad pagrindines teises į gyvybę, laisvę, nuosavybę žmonės yra įgiję iš gamtos pačioje pradžioje, kai dar nebuvo valstybės. Žmogaus teisėse slypintis gamtos dėsnis reikalauja, kad visi jo laikytųsi, ir kiekvienas žmogus galys jį pažinti savo protu. Valstybės paskirtis – ginti šias teises. Jei valstybės valdžia į šias teises savavališkai kėsintųsi, piliečiams leidžiama priešintis. Apie piliečių teisę pasipriešinti valdovui viduramžiais rašė Tomas Akviniėtis, o renesanso laikais – Lietuvos teisininkas ir diplomatas A. Volanas (1572 m.). Ši teisė XVI a. Lietuvoje ir Lenkijoje buvo vadinamas vengrišku terminu – „rokošu“.³

Dž. Loko idėjos buvo praktiškai pritaikytos rengiant Amerikos nepriklausomybės deklaraciją (1776 m.). Pirmas žmogaus teisių katalogas buvo „Virdžinijos teisių bilis“. Jo 1 straipsnyje sakoma:

„Visi žmonės iš prigimties yra lygūs, laisvi, nepriklausomi ir turi tam tikras įgimtas teises, kurios jei tik asmenys priima visuomenės statusą, negali būti atimamos jokiais vėlesniais jų palikuonių susitarimais. Prie tų teisių priklauso teisė į gyvybę ir laisvę, teisė įsigyti ir turėti nuosavybę, taip pat siekti laimės ir saugumo“.⁴

Žmogaus teisės yra kodifikuotos daugumoje dokumentų: Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje (1789 m.), Jungtinių Tautų chartijoje (1945 m.), Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje (1948 m.), Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje (1950 m.) ir kituose.

Neturtines vertybes, neturtinių teisių užtikrinimo būtinybę numato minėta Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, įtvirtinanti pagrindines žmogaus tinkamą ir visavertį gyvenimą užtikrinančias neturtines teises: teisę į gyvybę, laisvę ir asmens neliečiamybę, laisvę pasirinkti gyvenamąją vietą, teisę į privatų gyvenimą, minties, sąžinės ir religijos laisvę. Lietuvoje neturtinės vertybės (sveikata, garbė, orumas, privataus gyvenimo neliečiamumas ir kitos) pirmiausia įtvirtintos Konstitucijoje, II skirsnyje „žmogus ir valstybė“.

Neturtinės vertybės nuo turtinių skiriasi savo objektu. Turtinių vertybių objektas yra daiktai ir kitas turtas, kuris nėra neatskiriama susietas su jo savininku. Tai reiškia, kad šio turto savininkas gali savo nuožiūra šios objektus kaip savo turtą perduoti kitiems asmenims. Perduodama įvairiais būdais: dovanojama, išnuomojama, investuojama, suteikiama panaudai ir kitaip. Šie būdai vadinami turto perdavimo teisiniu pagrindu. Visiškai kitokios yra neturtinių vertybių objekto savybės. Neturtinių vertybių objektas yra ne turtas, o tam tikra asmens nuo jo

³ Vaišvila A. Teisės teorija. Vadovėlis. -Vilnius: Justitia, 2004. P. 164.

⁴ Virginia Bill of Rights June 12, 1776 // http://www.constitution.org/bor/vir_bor.htm ; prisijungimo laikas: 2006-10-14

neatskiriama įgimta arba įgyta savybė⁵. Šio objekto ypatumas yra tai, kad jis neatskiriamas nuo jo turėtojo, nes jis yra jo substancija. Jis neturi ekonominės vertės, t.y. jo negalima įvertinti pinigais, todėl neturtinių vertybių objektas paprastai negali būti perleistas nei kitų asmenų nuosavybėn, nei perduotas kitiems asmenims naudotis pagal nuomos, panaudos sutartis ar kitaip.

Neturtinių vertybių ir neturtinių teisių įtvirtinimas suponuoja pareigą valstybei ir įstatymų leidėjui užtikrinti jų tinkamą įgyvendinimą ir numatyti realias jų gynimo priemones. Fizinį ir juridinių asmenų subjektinių teisių apsaugos užtikrinimas teisės aktais neturtinių vertybių gynimo srityje formuoja visuomenės pagarbą asmeniui ir jo teisėtai veiklai. Tai didina visuomeninį saugumą ir užtikrina Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje asmeniui suteiktų teisių ir laisvių įgyvendinimą.⁶

Kiekviena asmens savybė yra jam pačiam reikšminga. Tačiau civilinė teisė reglamentuoja tik tuos asmeninius santykius, kurie yra reikšmingi ne tik pačiam asmeniui, bet ir visuomenei. Todėl asmeninių neturtinių santykių reglamentavimas yra išimtinis civilinės teisės reglamentavimo objektas, t.y. civilinė teisė reglamentuoja tik tuos asmeninius neturtinius santykius, kuriuos numato Civilinis kodeksas arba kitas įstatymas.⁷ Vadinasi, jei įstatymai nenustato, kad vieni ar kiti asmeniniai neturtiniai santykiai yra reglamentuojami civilinės teisės normomis, tai jie ir nepatenka į civilinės teisės reglamentavimo sritį. Jeigu palyginsime asmeninių neturtinių santykių ir turtinių santykių priskyrimo prie civilinės teisės reglamentavimo srities būdus, tai galima pastebėti esminį skirtumą – civilinė teisė reglamentuoja visus turtinius santykius, kurių nereglamentuoja viešoji teisė, o asmeninius neturtinius ne visus, o tik tuos, kuriuos nurodo Civilinis kodeksas arba kiti civiliniai įstatymai.

Civilinio kodekso 1.114 straipsnis įtvirtina šias asmenines neturtines teises ir vertybes: vardą, gyvybę, sveikatą, kūno neliečiamybę, garbę, orumą, žmogaus privatų gyvenimą, autoriaus vardą, dalykinę reputaciją, juridinio asmens pavadinimą, prekių (paslaugų) ženklus ir kitas vertybes, su kuriomis įstatymai sieja tam tikrų teisinių pasekmių atsiradimą. Civilinio kodekso 1.115 str. numato, kad civilinės teisės saugomi objektai yra asmeninės neturtinės, t. y. ekonominio turinio neturinčios ir neatskiriamai susijusios su jų turėtoju teisės. Tai yra asmens teisė į vardą, gyvybę, sveikatą, garbę, orumą, žmogaus privatų gyvenimą ir jo slaptumą bei kitos nematerialios teisės, kurias turi tik fiziniai asmenys. Šios teisės neturi materialaus (turtinio) turinio ir yra taip neatskiriamai susijusios su jų turėtoju, kad kitiems asmenims negali būti perduodamos jokia pagrindu. Asmeninės neturtinės teisės gali būti susijusios arba nesusijusios su turtinėmis teisėmis. Civilinio kodekso 1.1. straipsnyje formuluojama nuostata, kad „Įstatymų

⁵ Kiršienė J., Pakalniškis, V. Ruškytė R., Vitkevičius P. Civilinė teisė. Bendroji dalis. I tomas. Vadovėlis. -Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004. P. 40.

⁶ Cirtautienė S. Neturtinės žalos atlyginimas kaip neturtinių vertybių gynimo būdas // Jurisprudencija. 2005, t. 71(63). P. 5.

⁷ ten pat.

nustatytais atvejais šis kodeksas taip pat reglamentuoja ir kitokius asmeninius neturtinius santykius.“ Ši įstatymo nuostata reiškia, kad tie asmeniniai santykiai, kurie nesusiję su turtais, paprastai nėra civilinės teisės reglamentavimo dalykas. Į civilinio teisinio reglamentavimo sritį tokie santykiai gali patekti tik pagal specialius įstatymo nustatytus pagrindus.⁸ Pavyzdžiui, garbės ir orumo bei kitų asmens specifinių asmeninių vertybių (vardo, atvaizdo, kūno ir patalpos neliečiamumo, privačios informacijos ir kt.) gynimas tampa civilinės teisės reglamentavimo objektu tik todėl, kad jie Civilinio kodekso 2.20 – 2.27 straipsniuose apibrėžti kaip civilinės teisės normomis saugomos vertybės. Labai akivaizdžiai asmeninių neturtinių santykių, kaip civilinės teisės objekto, išskirtinumą rodo Civilinio kodekso 6.250 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta nuostata, kad „Neturtinė žala atlyginama tik įstatymų nustatytais atvejais“.

Teisės teorijoje neturtinės vertybės klasifikuojamos įvairiai. Pagal kiekvienos iš toliau nurodytų grupių realizavimo tikslą skiriama viena priimtinausių klasifikacijų:

1) asmeninės neturtinės teisės, užtikrinančios fizinį ir psichinį asmenybės vientisumą: gyvybė, sveikata, teisė į fizinę ir psichinę neliečiamybę, teisė į saugią aplinką; teisė laisvai pasirinkti gyvenamąją vietą ir pan.;

2) teisės, užtikrinančios asmens individualizaciją visuomenėje: garbė, orumas, teisė į vardą, atvaizdą, dalykinę reputaciją;

3) teisės, užtikrinančios privataus gyvenimo neliečiamumą: notarinių veiksmų, advokato ir kliento, informacijos apie pacientą slaptumas; privataus gyvenimo neliečiamumas: laisvės, būsto neliečiamumas ir kt.;

4) teisės, užtikrinančios intelektualinės veiklos rezultatų apsaugą: autorių, gretutinių teisių subjektų (atlikėjų), dizainerių autorinės teisės ir kt. (pvz., Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo (toliau – AGTĮ) 14 str. numatytos autoriaus neturtinės teisės: teisė į autorystę, autoriaus vardą, kūrinio neliečiamybę).

⁸ Kiršienė J., Pakalniškis, V. Ruškytė R., Vitkevičius P. Civilinė teisė. Bendroji dalis. I tomas. Vadovėlis. -Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004. P. 41.

2. NETURTINIŲ VERTYBIŲ APSAUGA, GYNIMO BŪDAI

Civilinio kodekso 1.114 straipsnyje išvardytos asmeninės neturtinės teisės ir vertybės, kurias saugo civilinė teisė. Tai yra vardas, gyvybė, sveikata, kūno neliečiamybė, garbė, orumas, žmogaus privatus gyvenimas, autoriaus vardas, dalykinė reputacija, juridinio asmens pavadinimas, prekių (paslaugų) ženklai ir kitos vertybės, su kuriomis įstatymai sieja tam tikrų teisinių padarinių atsiradimą.

Civilinio kodekso 1.115 straipsnis nurodo, kad asmeninės neturtinės teisės, kaip civilinės teisės saugomas objektas, yra ekonominio turinio neturinčios ir neatskiriama susijusios su jų turėtoju teisės.

Tarptautiniai teisės aktai kaip ir Lietuvos įtvirtina neturtinių vertybių apsaugą. Pavyzdžiui, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija 1 straipsnyje „garantuoja kiekvienam jų jurisdikcijoje esančiam žmogui teises bei laisves, apibrėžtas šios Konvencijos pirmame skyriuje“⁹ t.y. teisę į gyvybę, teisę į laisvę ir saugumą, teisę į asmeninio ir šeimos gyvenimo apsaugą, saviraiškos laisvę, kankinimo uždraudimo (pavyzdžiui kankinama žeminant asmens orumą) ir kt.

Asmeninės neturtinės teisės įgyvendinamos tais pačiais principais, kaip ir kitos absoliutaus pobūdžio teisės. Todėl asmuo neperžengdamas įstatymų nustatytų ribų savo nuožiūra naudojami asmeninėmis teisėmis ir vertybėmis. Asmenys, kurie iš anksto nėra apibrėžti, turi susilaikyti nuo asmeninių neturtinių teisių pažeidimų (pavyzdžiui, nuo kišimosi į privatų gyvenimą). Taigi, siekiant apsaugoti neturtines vertybes įstatymai numato ribas, kurių negali peržengti asmenys, kišdamiesi į kito asmens asmeninę sferą.¹⁰

Neturtinėmis vertybėmis asmenys naudojami savo nuožiūra. Neturtinių vertybių teisinio reguliavimo specifika ta, kad įstatymais numatomos ne jų įgyvendinimo, o galimo trečiųjų asmenų kišimosi į asmeniui priklausančių neturtinių teisių ir vertybių sritį ribos, šių vertybių gynimo ir prevencijos priemonės. Reglamentuojant civilinius teisinius asmeninius santykius ir rūpinantis jų teisine apsauga įgyvendinamas vienas iš pagrindinių nesikišimo į privačius santykius principų.¹¹

Viena iš šiuolaikinių neturtinių teisių (vertybių) gynimo raidos tendencijų yra ta, kad valstybės turi imtis kiek įmanoma veiksmingesnių priemonių neleisti padaryti teisių pažeidimo, t.y. stiprinti prevencinius (apsauginius) teisių gynimo būdus, tačiau siekiant užtikrinti

⁹ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.– Roma, 1950 m. lapkričio 4 d.

¹⁰ Papirtis L.V., Baranauskas E., Kiršienė J., Kuralaitytė-Kvainauskienė I., Petrauskaitė D. Civilinė teisė. Bendroji dalis. II tomas. Vadovėlis. -Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005. P. 123.

¹¹ Cirtautienė S. Neturtinės žalos atlyginimas kaip neturtinių vertybių gynimo būdas // Jurisprudencija. 2005, t. 71(63). P. 6.

visapusišką teisių gynimą ypač svarbūs yra tie gynimo būdai, kuriais būtų galima pašalinti dėl teisės pažeidimo patirtus neigiamus padarinius, kompensuoti nukentėjusiajam dėl teisės pažeidimo patirtą skriaudą. Kompensaciniais teisių gynimo būdais yra siekiama satisfakcijos, t.y. kiek įmanoma atkurti padėtį, buvusią iki teisės pažeidimo. Tai yra svarbiausia nukentėjusiajam. Turbūt dėl šios priežasties kompensaciniai neturtinių teisių gynimo būdai yra dažniausiai taikomi.

Pažeistų asmeninių neturtinių teisių gynimo ypatumas yra tas, kad jos ginamos būdais, neturinčiais tikslo atkurti nukentėjusio asmens pažeistus turtinius interesus.

Neturtinės vertybės, neturtinės teisės, jas pažeidus, ginamos ne tik civilinės teisės nustatytais civilinių teisių gynimo būdais. Civilinių teisių gynimo priemonių taikymas neužkerta kelio taikyti ir kitų teisės šakų numatytas priemones.

Bendrus neturtinių vertybių civilinių teisių gynimo būdus numato Civilinis kodeksas.

Civilinio kodekso 1.138 straipsnis numato, kad civilines teises įstatymų nustatyta tvarka gina teismas, neviršydamas savo kompetencijos, šiais būdais:

- 1) pripažindamas tas teises;
- 2) atkurdamas buvusią iki teisės pažeidimo padėtį;
- 3) užkirsdamas kelią teisę pažeidžiantiems veiksams ar uždrausdamas atlikti veiksmus, keliančius pagrįstą grėsmę žalai atsirasti (prevencinis ieškinys);
- 4) priteisdamas įvykdyti pareigą natūra;
- 5) nutraukdamas arba pakeisdamas teisinį santykį;
- 6) išieškodamas iš pažeidusio teisę asmens padarytą turtinę ar neturtinę žalą (nuostolius), o įstatymų arba sutarties numatytais atvejais – netesybas (baudą, delspinigius);
- 7) kitais įstatymų numatytais būdais.

Įstatymai nustato specialius kai kurių asmeninių neturtinių vertybių ir teisių gynimo būdus, (pvz., AGTĮ, Sveikatos sistemos įstatymas, Psichinės sveikatos priežiūros įstatymas, Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas, Biocheminių tyrimų etikos įstatymas, nuo 2005 m. sausio 1 d. įsigaliojusi Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo nauja redakcija ir kt.).

Konkrečių teisių gynimo būdų pasirinkimas kiekvienu atveju priklauso nuo neturtinių vertybių ir teisės pažeidimo specifikos bei nuo paties nukentėjusiojo valios.

Neturtinių teisių gynimo būdų pasirinkimas priklauso nuo šių aplinkybių:

- 1) nuo ginamos vertybės specifikos.

Pavyzdžiui, ginant garbę ir orumą, privatų gyvenimą dominuoja neturtinės žalos atlyginimas ir tikrovės neatitinkančių žinių paneigimas, sveikatos sužalojimo atveju taikomas turtinės ir neturtinės žalos atlyginimas.

Be to, skiriasi viešųjų ir privačiųjų asmenų gynimo būdų ypatumai. Pavyzdžiui, teismų praktikoje suformuota taisyklė, kad nors viešas asmuo taip pat turi teisę į garbės ir orumo gynimą, kurie ginami dviem būdais: garbę ir orumą žeminančių, tikrovės neatitinkančių žinių paneigimu bei moralinės žalos atlyginimu, tačiau svarbiausiu viešojo asmens gynimo būdu laikytinas garbę ir orumą žeminančių, tikrovės neatitinkančių žinių paneigimas, o moralinės žalos dydis negali dominuoti. Viešas asmuo turi didesnes galimybes apginti savo teises, todėl ginant jo garbę ir orumą pirmenybė teiktina garbę ir orumą žeminančių ir tikrovės neatitinkančių žinių paneigimui, o ne kuo didesniai moralinės žalos piniginiam įvertinimui (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas – toliau LAT 2000 m. vasario 24 d. Nr. 3K-7-130 nutartis civilinėje byloje V. Žiemelis v. UAB „Lietuvos rytas“).

2) kai kurie civiliniu teisiu gynimo būdai neturtinių vertybių gynimui nebūdingi, pavyzdžiui, priteisimas įvykdyti prievolę natūra.

3) teisiu gynimas priklauso nuo asmens valios. Kiekvienas asmuo turi pasirinkimo teisę kreiptis į teismą dėl gynybos ar ne.

Ieškinius dėl neturtinių vertybių pažeidimo turi teisę pareikšti asmenys, kurie mano, kad jų neturtinės vertybės pažeistos. Tokius ieškinius turi teisę pareikšti fiziniai asmenys, turintys civilinį teisinį subjektiškumą. Nepilnamečiai, neveiksnūs arba ribotai veiksnūs asmenys taip pat turi neturtines teises. Šių asmenų procesines teises įgyvendina ir įstatymo saugomus interesus gina atstovai pagal įstatymą – tėvai, tėviai, rūpintojai, globėjai, o įstatymo numatytais atvejais ir prokuroras.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1998 m. gegužės 15 d. nutarime „Dėl LR CK 7, 7-1 str. ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje“¹² nagrinėjant garbės ir orumo civilines bylas pažymėta, kad kitų asmenų teisių ir interesų gynimas, išskyrus čia išvardytus atvejus, galimas tik pagal tų asmenų pavedimą, t. y. ieškinys negali būti pareikštas siekiant apginti kito asmens teises, išskyrus įstatymo numatytus atvejus. Pavyzdžiui, pagal Civilinio kodekso 6. 284 straipsnį, mirus fiziniam asmeniui, teisę į neturtinės žalos atlyginimą turi asmenys, kurie buvo mirusiojo išlaikomi arba jo mirties dieną turėjo teisę gauti iš jo išlaikymą (nepilnamečiai vaikai, sutuoktinis, nedarbingi tėvai ar kiti faktiniai nedarbingi išlaikytiniai), taip pat mirusiojo vaikas, gimęs po jo mirties. Sutuoktiniai, tėvai ir vaikai paprastai taip pat gali ginti kito asmens pažeistą teisę į privatų gyvenimą.

Minėtame LAT senato nutarime taip pat pažymima, kad asmenims nesuteikiama teisė ginti šeimos, kaip socialinio vieneto, kuriai jie priklauso, garbės ir orumo, taip pat ir kitų tos

¹² Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo senato 1998 m. gegužės 15 d. nutarimas Nr. 1 “Dėl Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 7, 7 – 1 straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas” ir apžvalga // Teismų praktika. – 1998, Nr. 9.

šeimos narių garbės ir orumo be tų asmenų pavedimo. Jei asmenys mano, kad tokiu žinių paskleidimu pažeista jų asmeninė garbė, jie gali kreiptis į teismą gindami savo, kaip atskiro individo, garbę ir orumą. Tokios nuostatos laikomasi ir Civiliniame kodekse.

Tam tikrų vertybių gynimo srityje gali kilti abejonių dėl galimybės asmenims, patyrusiems neturtinę žalą, kreiptis dėl jos atlyginimo į teismą dėl kitų asmeninių neturtinių vertybių pažeidimo.

Nesiplečiant reiktų pasakyti, kad didelio žiniasklaidos dėmesio sulaukusioje byloje dėl neturtinės žalos priteisimo už Lauryno ir Martyno Zdanų sveikatos sužalojimą Kauno apygardos teismas 2004 m. rugpjūčio 27 d. sprendimu ieškovų ieškinį patenkino, priteisdamas vaikams po 400 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo, o tėvams po 100 000 Lt žalos atlyginimo, o Lietuvos apeliacinis teismas 2004 m. lapkričio 30 d. nutartimi sumažino pirmosios instancijos teismo priteistos žalos dydį iki 500 000 Lt, po 200 000 Lt vaikams ir po 50 000 Lt tėvams.¹³

Neturtinės žalos atlyginimas pagal Civilinį kodeksą galimas tik įstatymų numatytais atvejais. Atsižvelgiant į tai, kad Civiliniame kodekse neturtinės žalos samprata ir jos taikymo atvejai išplėsti, taip pat atsižvelgiant į Civiliniame kodekse įtvirtintus ir priteisiant neturtinę žalą taikytinus teisingumo, sąžiningumo ir protingumo kriterijus, manau, galimybė priteisti asmenims patirtą neturtinę žalą dėl kitų asmenų sužalojimo yra įvertinant ir tai, kad kiekvieno asmens sveikata yra ne tik fizinė, bet ir psichinė, o pagal Civilinį kodeksą neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaroma dėl sveikatos sužalojimo. Tokiu atveju paminėtina Europos Tarybos Ministrų Komiteto patvirtinta rezoliucija Nr. (75) 7¹⁴, kuria buvo rekomenduota valstybėms Europos Tarybos narėms savo įstatymuose numatyti teisę į neturtinės žalos atlyginimą dėl nukentėjusiojo sužalojimo, sukėlusio nepaprastai didelius išgyvenimus jo tėvams ar sutuoktiniui.

Taigi neturtinės žalos atlyginimo dėl kitų asmenų neturtinių vertybių pažeidimo galimybė yra, tačiau ji priklauso nuo konkrečių aplinkybių, todėl tam, kad būtų užtikrinta teisinio santykio šalių interesų pusiausvyra, būtina nustatyti teisingus ir tinkamus neturtinės žalos taikymo kriterijus.

4) asmuo vienu metu gali pasinaudoti keliais teisiu gynimo budais, pavyzdžiui, teisiu pripažinimu ir turtinės bei neturtinės žalos atlyginimu.

Pažymėtina, kad teismų praktikoje suformuluota teisės taikymo ir aiškinimo taisyklė, kad atsakomybė už padarytą neturtinę žalą nėra tiesiogiai priklausoma nuo turtinės žalos atlyginimo fakto ir gali būti taikoma tiek atskirai, tiek kartu su turtine atsakomybe (Lietuvos

¹³ Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. bandžio 18 d. nutartis civilinėje byloje L. Zdanys, M. Zdanys, V. Zdaniienė, G. Zdanys v. VšĮ Marijampolės ligoninė. Nr. 3K-7-255/2005.

¹⁴ Council of Europe. Committee of Ministers. Resolution (75)7 „On compensation for Physical injury or Death“. (Adopted by the Committee of Ministers on 14 March 1975 at the 243rd meeting of the Minister's Deputies). <http://www.coe.int/>; prisijungimo laikas: 2006-10-10

Aukščiausiojo Teismo 2001 m. spalio 11 d. nutartis, priimta civilinėje byloje V. Toropov v. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos Klaipėdos regiono departamento Pakrančių apsaugos tarnyba, Nr. 3K-7-688/2001, bylų kategorija 39. 6. 2. 3.).

3. NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO SAMPRATA IR TIKSLAI

Vienas pagrindinių neturtinių vertybių ir neturtinių teisių gynimo būdų yra neturtinės žalos atlyginimo institutas. Atskiruose įstatymuose (pvz. Konstitucijos 30str., 2000 m. lapkričio 21 d. Visuomenės informavimo įstatyme ir kt.) vartojama sąvoka „moralinė žala“. Civilinio kodekso 6.250 straipsnis numato neturtinės žalos atlyginimą. Taigi šiuo metu galiojančiuose įstatymuose yra vartojamos dvi sąvokos „moralinė žala“ bei „neturtinė žala“. Be turtinės ir neturtinės žalos sampratos, dar pasitaiko ir „asmeninės žalos“ sąvoka, kuri vartojama pažymint, kad žala yra padaryta asmeniui – jo gyvybei, sveikatai, dvasinei būsenai. Teisinėje literatūroje ypač pastarojo meto nurodoma, kad sąvoka „neturtinė žala“ yra tikslesnė ir priimtinesnė nei sąvoka „moralinė žala“, nes visų pirma „moralė“ yra filosofinė kategorija, reiškianti visumą požiūrių į tai, kas gera ir bloga, teisinga ir neteisinga, dora ir nedora. Todėl žala negali būti padaroma moralei, kaip ir negali būti padaroma teisei. Antra, civilinė atsakomybė už žalą atsiranda tik kai žala yra individuali. Teisė saugo ir gina konkrečius objektus, o ne apskritai moralines vertybes. Trečia, teisė taip pat gina ir saugo objektus, kurių atžvilgiu moralė gali būti indiferentiška arba kuriems moralės kategorija apskritai nevertotina. Pavyzdžiui, teisė gina firmos vardą, kurį pažeidus gali pablogėti geras įmonės įvaizdis (reputacija). Taigi sąvoka „neturtinė žala“ yra tikslesnė jau vien dėl to, kad neturtinė žala gali būti padaroma ne tik fiziniam, bet ir juridiniam asmeniui, kurio atžvilgiu moralinės žalos sąvoka nevertotina. Ketvirta, neturtinė žala atsiranda ne tik pažeidus asmenines neturtines vertybes, bet ir padarius turtinę žalą, pavyzdžiui, sunaikinus žmogaus turtą padaroma ne tik turtinė žala, bet nukentėjusysis patiria didesnę arba mažesnę dvasinę traumą.¹⁵

Neturtinė žala laikytina savarankišku teisių gynimo būdu ir yra atlyginama nepaisant to, ar turtinė žala atsirado, ar ne, jos sąlygas (priešingumą teisei, priežastinį ryšį ir žalą) taip pat reikia įrodyti.

Paprastai neturtinės žalos aiškinimas yra teisės doktrinos bei teismų praktikos išvadų rezultatas, t.y. per teismų praktiką ši sąvoka atskleidžiama, detalizuojama. 2000 m., priėmus Civilinį kodeksą, Lietuva tapo viena iš nedaugelio valstybių, kurios įstatymuose pateikiama neturtinės žalos samprata. Tai asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita (Civilinio kodekso 250 str. 1 d.). Taigi įstatymo leidėjas

¹⁵ Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Neturtinės žalos kompensavimas // Justitia. 1998, Nr. 2. P. 3-4.

nepateikia baigtinio sąrašo neturtinės žalos pasireiškimo atveju palikdamas teisę teismui įvertinti konkrečias aplinkybes.¹⁶

Kalbant detaliau fizinis skausmas, kaip neturtinės žalos forma, pripažįstamas tais atvejais, kai sužalotam asmeniui dėl patirtų traumų buvo atlikta skausminga operacija ar kai žalą padaręs asmuo nukentėjusįjį mušė, kankino ir t.t.

Dvasiniai išgyvenimai paprastai yra neišvengiama kiekvieno neteisėto veiksmo pasekmė. Dažniausiai ir dvasiniai išgyvenimai, ir fizinis skausmas pasireiškia kartu, pvz. sunkiai sužalotas asmuo patiria ne tik fizinius skausmus, bet ir išgyvena dėl galimo invalidumo. Patys dvasiniai išgyvenimai savo pobūdžiu skiriasi. Išgyvenimų prigimtį sąlygoja ne tik išgyvenimų pobūdis, bet ir nukentėjusiojo amžius, jo lytis bei kitos aplinkybės. Pavyzdžiui, jauna mergina, subjaurojus jos veidą, išgyvena dėl sumažėjusios galimybės ištekėti; sužalota nėščia moteris išgyvena dėl būsimo kūdikio sveikatos; pianistas, sužalojus jo ranką, išgyvena dėl tolesnės perspektyvos dirbti savo darbą ir t.t.¹⁷

Neturtinei žalai prilyginami taip pat atvejai, kai nukentėjusysis praranda galimybę naudotis tam tikrais gyvenimo teikiamais malonumais. Pavyzdžiui, neturtinės žalos padarymu laikomi atvejai, kai pramoginių šokių entuziastai dėl patirto sužalojimo nebegali šokti, kai aistringas žvejys dėl paralyžiaus praranda galimybę žvejoti. Užsienio valstybių teismų praktikoje žinomi atvejai, kai neturtinė žala buvo atlyginta praradus lytinę funkciją, netekus galimybės turėti vaikų ir netgi praradus galimybę rūkyti.¹⁸

Neturtinė žala gali pasireikšti ir dideliais išgyvenimais, sukeltais artimo žmogaus – sutuoktinio, tėvo, vaiko – žūtimi dėl kieno nors neteisėtų veiksmų.

Neturtinė žala gali būti padaroma asmens reputacijos visuomenėje pablogėjimu. Pavyzdžiui, dėl konkurentų paskleistos melagingos informacijos apie gaminių kokybę juos gaminanti įmonė praranda patikimo verslo partnerio reputaciją, dėl neteisėto suėmimo ar nuteisimo žmogus praranda savo gerą vardą visuomenėje ir pan.

Dažnas neturtinės žalos padarymo atvejis yra garbės ir orumo įžeidimas, žinių apie asmens privatų gyvenimą paskleidimas be jo sutikimo. Ne visose šalyse tokia žala visada atlyginama. Lietuvoje iki 1990 m. nebuvo atlyginama neturtinė žala dėl garbės ir orumo pažeidimo, asmens privataus gyvenimo neliečiamumo pažeidimo.

Pagal tai, kokiose ribose neturtinė žala yra taikoma, ji skirstoma:

1) žala atlyginama kiekvienu atveju, kai nustatomas jos padarymo faktas. Dėl to praktiškai nedaromas skirtumas tarp turtinės ir neturtinės žalos;

¹⁶ Ambrašenė D., Baranauskas E. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vadovėlis. -Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004. P. 194.

¹⁷ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos lyginamieji aspektai. -Vilnius: Justitia, 1995. P. 189.

¹⁸ Vedomosti Sjezda narodnych Deputatov SSSR i Verchovnovo Sovieta SSSR. 1990. Nr. 26-492.

2) neturtinė žala atlyginama tais atvejais, kai jos atlyginimą numato įstatymas;

3) galimybė reikalauti neturtinės žalos atlyginimo priklauso nuo konkretaus delikto pobūdžio (bendrosios teisės sistemos šalys).

Lietuva priklauso prie antrosios grupės šalių, neturtinė žala yra atlyginama tais atvejais, kai tai numato įstatymai (Civilinio kodekso 6.250 str.). Neturtinė žala visais atvejais atlyginama, kai ji padaryta dėl nusikaltimo, asmens sveikatai, dėl asmens gyvybės atėmimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais. Tokia nuostata yra ginčytina, todėl, kad nevysiškai atitinka Konstitucijoje įtvirtintą žalos atlyginimo principą (30 straipsnis).¹⁹ Jis turi būti suprantamas kaip nurodymas įstatymų leidėjui leisti tokius įstatymus, kuriais numatyti žalos atlyginimą visais atvejais, kai žala padaryta. Įstatymą taikančios institucijos turi užtikrinti žalos atlyginimą tuomet, kai ji nustatyta. Neturtinė žala pripažįstama esanti (preziumuojama), kai teismas nustato jos požymius. Tuomet teismas turi pagal įrodytus kriterijus nustatyti konkretų nuostolių dydį. Įstatymas, nurodydamas atvejus, kuriais neturtinė žala atlyginama ir pabrėždamas, kad neturtinė žala atlyginama tik įstatyme nurodytais atvejais (Civilinio kodekso 6.263 straipsnio 2 dalis), kartu pasako, kad kitais atvejais neturtinė žala neatlyginama. Tai siaurina asmens galimybes gauti žalos atlyginimą tuomet, kai ji nustatyta objektyviai esant ir kyla abejonių dėl tokių nuostatų konstitucingumo.

Iš tikrųjų neturtinė žala yra pažeidimas tokių vertybių, kurių nei rinkos, nei kitokiomis kainomis nustatyti neįmanoma. Tačiau kultų dviguba neturtinė žala, jei teisė į neturtinių vertybių pažeidimą iš viso nereaguotų. Teisė privalo reaguoti ir į neturtinių vertybių pažeidimą, nes jos yra taip pat teisės ginamos. Civilinė teisė į tokios žalos padarymą gali reaguoti vieninteliu būdu – už padarytą žalą nustatydamą piniginę kompensaciją.²⁰

Taigi nors žalos yra padaromos vertybėms, kurios neturi piniginės išraiškos, tačiau civilinė teisė jas gina turtiniais būdais. Neturtinė žala taip pat įvertinama ir atlyginama pinigais. Tačiau skirtingai, nuo turtinės žalos, neturtinė yra atlyginama tik įstatymo numatytais atvejais. Jeigu specialiai jos atlyginimo įstatymai nenumato, ji neatlyginama. Civilinio kodekso 6.250 straipsnio 2 dalis numato, kad neturtinė žala yra atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta dėl nusikaltimo, asmens sveikatai ar dėl asmens gyvybės atėmimo. Kiti neturtinės žalos atlyginimo atvejai numatyti ir kituose Civilinio kodekso straipsniuose: garbės ir orumo pažeidimo atveju (Civilinio kodekso 2.24 str.), kai žala padaroma neteisėtais ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro, teisėjo, ir teismo veiksmais (Civilinio kodekso 6.272 str. 3 d.), viešo susitarimo tuoktis nutraukimo atveju (Civilinio kodekso 3.11 str.), santuokos nutraukimo dėl vieno sutuoktinio kaltės atveju (Civilinio kodekso 3.70 str. 2 d.) ir kt. Neturtinės žalos atlyginimas gali būti numatytas ne tik Civiliniame kodekse, bet ir kituose įstatymuose, pavyzdžiui: LR Viešojo

¹⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

²⁰ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos lyginamieji aspektai. -Vilnius: Justitia, 1995. P. 191.

administravimo įstatymo²¹ 42 straipsnis nustato neturtinės žalos, padarytos neteisėtais viešojo administravimo subjektų aktais, atlyginimą; LR Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo²² 84 str. - autoriaus asmeninių neturtinių teisių pažeidimo atveju; LR Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo²³ 34 str.; neteisėtais asmens duomenų tvarkymo arba kitų duomenų valdytojo ar duomenų tvarkytojo veiksmais, taip pat kitų asmenų veiksmais padarius neturtinės žalos ir kt.

2005 metais LAT nagrinėjo bylą kasacine tvarka, kurioje ieškovai prašė priteisti iš VŠĮ ligoninės 1 000 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo. Ieškovai nurodė, kad ligoninėje Vilma Zdanienė pagimdė dvynukus Lauryną ir Martyną. Tuoj po gimimo naujagimiai buvo paguldyti ant termoforų, užpildytų per karštu vandeniu, ir dėl to patyrė sunkių kūno sužalojimų. Lauryno kūno nudegimas apėmė 20 procentų jo paviršiaus, o Martyno – 14 procentų. Jiems buvo atliktos odos persodinimo operacijos. Naujagimiai buvo sužaloti dėl atsakovo VŠĮ Marijampolės ligoninės darbuotojų kaltės, kuri buvo nustatyta įsiteisėjusiu teismo sprendimu. Dėl vaikų patirtų sužalojimų jų tėvai Vilma Zdanienė ir Gintautas Zdanys patyrė labai didelių psichinių sukrėtimų. Gintautas Zdanys patyrė dar ir didelį fizinį skausmą, nes buvo odos donoras.

LAT nagrinėdamas šią bylą nurodė, kad fiziniam asmeniui neturtinė žala padaroma fizinio ir dvasinio pobūdžio pakenkimais. Fizinio poveikio atveju fizinės pasekmės asmuo vertina ne vien dėl jau įvykusio fakto, bet neišvengiamai vertina ateities požiūriu – kaip skausmo sukėlimas ar kūno sužalojimas paveiks tolimesnę jo sveikata, nes fizinis asmuo nuolat susirūpinęs savo ateitimi ir išlikimu t.y. savo fiziniu ir dvasiniu saugumu. Teismas taip pat pabrėžė, kad susirūpinimas dėl būsimųjų fizinio sužalojimo pasekmių šalinimo negali būti vertinamas kaip būsimoji neturtinė žala arba nereali žala, nes susirūpinimas dėl sužalojimo pasekmių pašalinimo ateityje būtinumo ir sėkmės yra realus ir suprantamas. Tačiau naujagimių didelio sužalojimo atveju neturtinė žala buvo padaryta ne tik jiems patiems, bet ir jų tėvui, kaip priverstiniam donorui, ir abiem tėvams dėl ypatingo dvasinio ir fizinio vaikų ir tėvų ryšio. LAT argumentavo, kad su sužalotu asmeniu susijusiems asmenims gali būti padaryta rimta neturtinė žala, pasireiškianti dideliu neigiamu poveikiu. Pirmiausia tai pasakytina apie asmenis, kurie emociškai labai susiję su nukentėjusiuoju. Tai – tėvai, vaikai, sutuoktiniai, kurių tarpusavio santykiai yra labai glaudūs (ar jie tokie yra sprendžiama kiekvienu konkrečiu atveju).²⁴

1975 m. kovo 15 d. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rezoliucija Nr. 75 (7) taip pat reglamentuoja, kad turėtų būti atlyginama neturtinė žala, patirta dėl fizinio skausmo, dvasinių išgyvenimų, taip pat ir estetinė žala. Labai svarbus vaidmuo tenka šiai Europos Tarybos Ministrų

²¹ Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 60-1945.

²² Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 50-1598.

²³ Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 15-597.

²⁴ Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. bandžio 18 d. nutartis civilinėje byloje L. Zdanys, M. Zdanys, V. Zdanienė, G. Zdanys v. VŠĮ Marijampolės ligoninė. Nr. 3K-7-255/2005.

Komiteto rezoliucijai Nr. 75(7) „Dėl fizinės žalos ir mirties nuostolių kompensavimo“²⁵. Šia Rezoliucija siekiama sumažinti šios srities skirtumus, egzistuojančius tarp šalių narių įstatymo leidybos procese. Pateiksiu pagrindines nuostatas, reglamentuojančias neturtinės žalos atlyginimą:

- nukentėjusiajam žala gali būti atlyginama dėl estetinių nuostolių, fizinių skausmų ir psichinių kančių – įvairių sveikatos sutrikimų ir neramumų, pavyzdžiui, nerimo, nemigos, blogos savijautos, gyvenimo džiaugsmo sumažėjimo, nesugebėjimo įsitraukti į kokią nors pramoginę veiklą;
- žalos dėl fizinių skausmų ir psichinių kančių atlyginimas skiriamas atsižvelgiant į jų intensyvumą ir trukmę. Žalos atlyginimas apskaičiuojamas neatsižvelgiant į turtinę nukentėjusiojo padėtį;
- nukentėjusiojo tėvas, motina ir sutuoktinis, patiriantys kančias dėl nukentėjusiojo fizinės ir protinės veiklos sutrikimų, gali gauti žalos atlyginimą tik išskirtinio pobūdžio kančių atveju;
- teisinės sistemos, šiuo metu nesuteikiančios teisės į žalos atlyginimą nukentėjusiojo mirties sukeltų psichinių kančių trečiajai šaliai, atveju suteikia tokią teisę tik nukentėjusiojo tėvams, sutuoktiniui, sužadėtiniui ir vaikams. Šiuo atveju prašymas gali būti patenkinamas, jeigu šie asmenys palaikė glaudžius ryšius su nukentėjusiuoju jo mirties metu.

Apibendrinami sąvoką *neturtinė žala*, jos atlyginimą Lietuvoje ir Europos Tarybos Ministrų Komiteto rezoliucijos nuostatas, galima teigti, kad mūsų šalies įstatymai, reglamentuojantys neturtinės žalos kompensavimą, atitinka pateiktos rezoliucijos reikalavimus.

Teisės doktrinoje nėra visiškai vienodos nuomonės dėl neturtinės žalos atlyginimo prigimties, t.y. dėl objektų, dėl kurių pažeidimo gali būti reikalaujama atlyginti neturtinę žalą, specifikos, jų turtinės vertės, nėra vienos nuomonės, kokių tikslų yra siekiama neturtinės žalos atlyginimu. Ar civilinės teisės kompensacinė funkcija išlieka ir atlyginant neturtinę žalą, ar neturtinės žalos atlyginimu siekiama ir kitų tikslų?

Neturtinės žalos atlyginimo galimybę numatė jau pirmieji žinomi teisės šaltiniai. Iš romėnų teisės atėjęs principas Vakarų Europoje išliko iki XIX a. pradžios. Šiuo ieškiniu nukentėjusysis galėjo reikalauti atlyginti žalą pinigais, kurių konkrečią sumą nustatyti privalėjo teisėjas, įvertinęs visas bylos aplinkybes. Ilgainiui baudžiamoji ir civilinė teisė buvo atribotos. Pripažinus bausmės, kaip baudžiamosios sankcijos, ir nuostolių atlyginimo kaip civilinės atsakomybės formos, skirtumą atsirado kita problema – būtinybė atriboti turtinę ir neturtinę

²⁵ Council of Europe. Committee of Ministers. Resolution (75)7 „On compensation for Physical injury or Death“. (Adopted by the Committee of Ministers on 14 March 1975 at the 243rd meeting of the Minister's Deputies). <http://www.coe.int/>; prisijungimo laikas: 2006-10-10

žalą.²⁶ Kol atsakomybė už padarytą neturtinę žalą pasireiškė baudos taikymu, tol neturtinės žalos dydžio klausimas nebuvo aktualus. Už tam tikrus atvejus buvo numatytos fiksuoto dydžio baudos, dar vėliau buvo numatyta galimybė nukentėjusiajam prašyti atlyginti žalą, kurios konkretų dydį pinigais nustato teisėjas. Bet buvo ir neturtinės žalos atlyginimo pinigais priešininkų. Pavyzdžiui, vienas iš žymių Rusijos civilistų G. Šeršenevičius, kritikuodamas Rusijos įstatymų sąvado I dalies 670 straipsnį, numatantį nuostolių atlyginimą, nurodė esant šią normą amoralia. Vėliau neigiamas požiūris į neturtinės žalos atlyginimą išvirtino tarybinėje teisėje. Todėl nieko keisto, kad iki šiol atskirų valstybių teisėje, teisės doktrinoje ir teismų praktikoje, taikant neturtinės žalos atlyginimą, pažymimi ir kompensacinis, ir baudinis tikslai.

Ir vis dėlto daugeliu atvejų, nors teisės doktrinoje ir pasitaiko nuomonių, kad neturtinės žalos atlyginimu siekiama ir nubausti pažeidėją, tačiau teismų praktikoje tokia nuomonė atmetama ir pripažįstama, kad neturtinės žalos atlyginimu turi būti siekiama kompensuoti neturtinę žalą ir atlyginti už skriaudą. Taigi neturtinė žala įstatymų numatytais atvejais turi būti atlyginama tokio dydžio, kad kiek įmanoma teisingiau būtų atlyginta nukentėjusiajam. Taip pat daug dėmesio skiriama pažeidėjo neteisėtų veiksmų motyvacijai.²⁷

Neturtinės žalos atlyginimo tvarka ir ribos valstybėse skiriasi. Vienose valstybėse neturtinė žala atlyginama kiekvienu atveju, kai ji įrodoma, kitose – tik įstatymų numatytais atvejais, trečiose – bendrosios teisės valstybėse – neturtinės žalos atlyginimo galimybė priklauso nuo delikto rūšies. Lietuva priklauso prie tų valstybių, kuriose neturtinė žala atlyginama tik įstatymų nustatytais atvejais. Neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta dėl nusikaltimo asmens sveikatai ar dėl gyvybės atėmimo ir kitais įstatymų nustatytais atvejais.

Sistemiškai aiškinant Civilinio kodekso nuostatas galima daryti išvadą, kad neturtinės žalos atlyginimo galimybė numatyta visų neturtinių vertybių pažeidimo atvejais.

²⁶ D., Mikelėnas V. Neturtinės žalos kompensavimas // *Justitia*. 1998. Nr. 2., P.5.

²⁷ Ambrasienė D., Baranauskas E. ir kt. *Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vadovėlis*. -Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004. P.196.

4. PRIEVOLĖS ATLYGINTI NETURTINĘ ŽALĄ ATSIKADIMO PAGRINDAS

Pats neturtinių teisių pažeidimo faktas dar nereiškia, kad nukentėjusiajam padaryta neturtinė žala. Tiek turinės žalos, tiek neturtinės žalos atsiradimo faktas ir jos dydis turi būti įrodomas. Įrodinėjimo pareigą turi nukentėjusysis. Tačiau neturtinė žala ypatinga tuo, kad ji pasireiškia nukentėjusiojo vidiniais išgyvenimais ir kančiomis, ne visada atsiskleidžiančiais išorinėje aplinkoje, todėl jie būna dar didesni ir skausmingesni. Nei teismas, nei kas nors kitas negali adekvačiai įvertinti žmogaus emocijų ir juolab pajauti bei įvertinti individo psichikos būsenos ypatybių. Todėl nei įstatymų leidėjas, nei teismas negali iš karto pasakyti, kokia suma gali būti įvertinama neturtinė žala. Iš pradžių savo dvasinius ir fizinius išgyvenimus dėl padaryto teisės pažeidimo turi įvertinti pats nukentėjusysis. Be abejo, teismas taip pat turi vertinti visas aplinkybes, siekdamas kiek įmanoma teisingau nustatyti piniginę kompensaciją už pažeistas vertybes, nors absoliučiai teisingo ekvivalento nesant pažeistos vertybės turinės vertės apskritai neįmanoma nustatyti. Todėl turi būti nustatoma tai, ką nukentėjusysis prarado dėl pažeistų jo vertybių.²⁸

Teismai pripažįsta, kad atlyginti neturtinę žalą už neturtinių teisių pažeidimą būtinos visos civilinės atsakomybės sąlygos. Civiliniame kodekse reglamentuojamos civilinės atsakomybės atsiradimo sąlygos²⁹. Tai – neteisėti veiksmai (CK 6.246 str.), priežastinis ryšys (CK 6.247 str.), kaltė kaip civilinės atsakomybės sąlyga (CK 6.248 str.), žala ir nuostoliai (CK 6.249 str.).

Žala yra būtinas civilinės atsakomybės pagrindas, nes nesant žalos civilinės atsakomybės teisinis pagrindas neįmanomas. Neteisėti veiksmai ne visada yra būtinas civilinės atsakomybės pagrindas. Įstatymai gali nustatyti, kad žala yra atlyginama, jei ji padaryta teisėtais veiksmais. Atsakomybė dėl kaltės yra bendroji civilinės atsakomybės taisyklė, tačiau numatyta ir atsakomybė be kaltės. Priežastinis ryšys tarp žalos ir neteisėtų veiksmų ne visada yra būtinas. Netiesioginės civilinės atsakomybės atveju žalą atlygina asmuo, kuris yra atsakingas už žalą padariusio asmens veiksmus. Kiekvienas iš minėtų civilinės atsakomybės pagrindų pasižymi savitu turiniu ir požymiais.

Civilinis kodeksas numato, kad padarius žalą, atsiranda ją padariusio asmens pareiga šią žalą atlyginti ir žalą patyrusio asmens teisė reikalauti, kad ji būtų atlyginta. Neturtinės žalos atlyginimo pažeidus neturtines vertybes atveju taikomos deliktinę atsakomybę reglamentuojančios teisės normos ir principai.

²⁸ Mizaras V. Autorių teisės: civiliniai gynimo būdai. -Vilnius: Justitia, 2003. P. 133.

²⁹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

Deliktiniuose santykiuose, kai atlyginama žala, laikomasi Civilinio kodekso 6. 283 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto visiško žalos atlyginimo principo.

Tačiau neturtinė žala yra padaroma neteisėtais veiksmais (neteisėtu neveikimu), kuriais turi būti pažeidžiami teisės saugomi ir ginami piniginės išraiškos neturintys (neturtiniai, nematerialūs) asmens interesai, – asmens garbė, orumas, dvasiniai išgyvenimai ir kt., o tai reiškia, kad neturtinė žala yra specifinės kilmės ir turi savarankiškus kompensavimo pagrindus, numatytus įstatymais.

Todėl neturtinės žalos atlyginimo atveju visiško žalos atlyginimo principas objektyviai negali būti taikomas visa apimtimi, nes neturtinės žalos tiksliai įvertinti pinigais neįmanoma.

Įstatymuose paprastai numatoma piniginė satisfakcija, kuria siekiama kiek įmanoma teisingiau kompensuoti nukentėjusiojo patirtą dvasinį, fizinį skausmą ir kt.

Tokios pozicijos nuosekliai laikomasi ir teismų praktikoje. LAT savo nutartyse ne kartą yra pažymėjęs, kad neturtinės žalos atlyginimo srityje visiško žalos atlyginimo principas (restitutio ir integrum) objektyviai negali būti taikomas visa apimtimi, kadangi neturtinės žalos tiksliai įvertinti pinigais neįmanoma.³⁰ Įstatymas numato piniginę satisfakciją, kuria siekiama kiek įmanoma teisingiau kompensuoti nukentėjusiojo patirtą dvasinį, fizinį skausmą ir kt. Teismo funkcija yra nustatyti teisingą piniginę kompensaciją už patirtą skriaudą (dvasinius, fizinius išgyvenimus, praradimus). Pavyzdžiui, LAT 2003 m. kovo 26 d. nutartis, priimta byloje N. Žungailienė v. specialios paskirties UAB „Vilniaus troleibusiai“ Nr. 3K–3–371/2003. Ieškovė, kreipdamasi į teismą, prašė priteisti dėl sveikatos sužalojimo patirtą turtinę žalą (netektą uždarbį, negautas pajamas, gydymo išlaidas) bei neturtinėms teisėms ir interesams padarytą žalą – neturtinę žalą. LAT konstatavo, kad neturtinės žalos atlyginimą sveikatos sužalojimo atveju nustato Civilinio kodekso 6.283 straipsnio 1 dalis ir 6.250 straipsnio 2 dalis. Šios normos yra bendrosios ir nustato deliktinę civilinę atsakomybę už žalą, padarytą fizinio asmens sveikatos sužalojimu. Civilinio kodekso 6.283 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas visiško žalos atlyginimo principas. Jo taikymas reiškia, kad nukentėjusįjį reikia grąžinti į tokią padėtį, kokia būtų jam nesant sužalotam. Be turtinės, šiuo atveju atlyginama ir neturtinė žala (Civilinio kodekso 6.250 str. 2 d.). Neturtinės žalos atlyginimo srityje visiško žalos atlyginimo principas (restitutio ir integrum) objektyviai negali būti taikomas visa apimtimi, kadangi neturtinės žalos tiksliai įvertinti pinigais neįmanoma.³¹ Tą pačią poziciją patvirtina ir LAT 2004 m. vasario 18 d. nutartis priimta byloje O. Rysis, M. Rysytė, V. Rysytė, J. Komarova ir N. Komarovas v. VŠĮ Vilniaus universiteto ligoninės Santariškių klinikos Nr. 3K–3–16/2004).

³⁰ Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje N. Žungailienė v. specialios paskirties UAB „Vilniaus troleibusiai“. Nr. 3K–3–371/2003.

³¹ Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje N. Žungailienė v. specialios paskirties UAB „Vilniaus troleibusiai“. Nr. 3K–3–371/2003.

Neturtine žala laikomi asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinti pinigais. Ji apibūdinama kaip neturtinio pobūdžio netekimai, įvertinti pinigais ir nukreipti į privalančio ją vykdyti asmens turtą ir išieškomi reikalavimo teisę turinčio asmens naudai. Žala padaroma vertybėms, kurios neturi piniginės išraiškos, tačiau civilinė teisė jas gina turiniais būdais.

Teismai ne kartą yra pažymėję, kad neturtinės žalos taikymo esmė ta, kad vien tik atitinkamos neturtinės teisės pažeidimas *ex facto* nereiškia ir neturtinės žalos padarymo, t. y. neturtinės žalos atlyginimui už neturtinių teisių pažeidimą yra būtinos visos civilinės atsakomybės sąlygos³² (neteisėti veiksmai, priežastinis ryšys, kaltė bei žala) (pvz., LAT 2003 m. vasario 24 d. nutartis, priimta civilinėje byloje T. Gedmintienė v. R. Švilpa ir UAB „Brolių Tomkų leidyba“, bylos Nr. 3K–3–294/2003).

Taigi, ar nukentėjęs asmuo patyrė neturtinę žalą dėl neturtinių vertybių pažeidimo, turi būti nustatyta vadovaujantis civilinės atsakomybės taikymo pagrindais.

³² Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. vasario 24 d. nutartis civilinėje byloje T. Gedmintienė v. R. Švilpa ir UAB „Brolių Tomkų leidyba“. Nr. 3K–3–294/2003.

4.1. NETEISĖTI VEIKSMAI

Neteisėtų veiksmų samprata sutinkama Senovės Romos teisėje, kuri nežinojo apibendrintos neteisėto veiksmo sąvokos, bet skyrė atskiras neteisėtų aktų (deliktų) rūšis. Visi deliktai buvo skirstomi į dvi rūšis: į neteisėtus veiksmus, kuriais pažeidžiamos turtinės teisės, ir neteisėtus veiksmus, nukreiptus prieš asmenį. Turtiniais deliktais buvo laikoma vagystė, plėšimas, taip pat *quasi* deliktai. Nužudymas, sumušimas, įžeidimas ir kiti pasikėsinimai į asmenį buvo apibendrintai įvardinami viena sąvoka – *iniuria*. Tačiau kito asmens vergo nužudymas ar sužalojimas buvo laikomas ne *iniuria*, bet turtiniu deliktu. Šiuolaikines teisės sistemas pagal delikto vertinimą galima suskirstyti į tris grupes.³³ Pirmajai grupei priklauso valstybės, kurių teisė įtvirtina bendro arba generalinio delikto sampratą, t.y. šios grupės valstybėse bet koks kaltas asmens veiksmas ar neveikimas, sąlygojęs kitam asmeniui žalą, yra laikomas neteisėtu ir sukelia deliktinę civilinę atsakomybę. Ryškiausias tokios atsakomybės konstrukcijos pavyzdys yra Prancūzijos civilinis kodeksas. Šio darbo autorės nuomone, Lietuvą galima būtų priskirti prie šios, pirmosios, grupės valstybių, kadangi Civilinio kodekso 6.263 straipsnio 1 dalis numato, kad kiekvienas asmuo turi pareigą laikytis tokio elgesio taisyklių, kad savo veiksmais (veikimu, neveikimu) nepadarėtų kitam asmeniui žalos.³⁴ Antrai grupei priskirtinos valstybės, kurių įstatymai deliktinės atsakomybės atsiradimą sieja su žala sukėlusio veikimo ar neveikimo neteisėtumu. Šios grupės pavyzdys galėtų būti Vokietijos civilinis kodeksas. Deliktu yra laikomas ne bet koks žalą sukėjęs veiksmas ar neveikimas, o tik toks, kuris yra neteisėtas ir kaltas. Trečioji valstybių grupė, kuriai priklauso Anglija, JAV ir kitos bendrosios teisės sistemos šalys, pripažįsta atskirų rūšių deliktų sistemą. Nors doktrinoje ir teismų sprendimuose galima sutikti delikto, kaip tokio, sąvoką, tačiau iš tikrųjų šiose šalyse susiduriama ne su atskiru deliktu, o su jų sistema. Kiekvienas individualus deliktas turi tik jam būdingus požymius, elementus, kuriuos būtina įrodyti, pareiškus ieškinį dėl žalos atlyginimo.³⁵ Tai reiškia, kad neteisėtumas bendrosios teisės šalyse pasireiškia keliolika atskirų pažeidimų rūšių.

Neteisėtumas civilinėje teisėje iš esmės skiriasi nuo neteisėtumo sampratos kitose teisės šakose – baudžiamojoje, administracinėje. Civilinės teisės dispozityvumas leidžia teisinio santykio subjektams patiems nustatyti savo privalomo arba galimo elgesio ribas. Teisinė atsakomybė atsiranda tik pažeidus teisės normomis nustatytą elgesio variantą. Aptariamuose neturtiniuose santykiuose įstatymai įpareigoja asmenį susilaikyti nuo veiksmų, kuriais būtų

³³ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos lyginamieji aspektai. -Vilnius: Justitia, 1995. P. 124-125.

³⁴ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

³⁵ ten pat.

pakenkiama bet kurio kito visuomenės nario ar ūkinio subjekto neturtinėms vertybėms (garbei ir orumui, geram vardui, taip pat, kai nesant teisėto visuomeninio intereso kišamasi į žmogaus asmeninį gyvenimą). Beje, žmoniškųjų principų nesilaikymas taip pat yra neteisėtas ir padarius žalą sukelia civilinę atsakomybę.

Baudžiamojoje teisėje neteisėtumo ribos daug siauresnės. Čia numatytas baigtinis veikų sąrašas, užtraukiantis baudžiamąją atsakomybę. Ir veikos, kurių neapima šis sąrašas, nėra neteisėtos baudžiamosios teisės požiūriu, tačiau bet kuris nusikaltimas yra neteisėtas ir civilinės teisės požiūriu, t.y. jei asmuo nuteistas už nusikaltimą, tai jo veiksmų neteisėtumo faktas negali būti kvestionuojamas civilinėje byloje dėl žalos atlyginimo. Be to, baudžiamojoje teisėje neteisėtumas glaudžiai susijęs su kalte, kitaip tariant, jei nėra kaltės, nėra ir nusikaltimo. O civilinėje teisėje neteisėtumas gali būti siejamas vien su žalos padarymo faktu.³⁶

Civilinė atsakomybė neturtiniuose santykiuose atsiranda neįvykdžius įstatymuose nustatytos pareigos, atlikus veiksmus, kuriuos įstatymas draudžia, arba pažeidus bendro pobūdžio taisyklę elgtis atidžiai ir rūpestingai. Žalos padarymo požiūriu veiksmų neteisėtumas yra svetimos subjektinės teisės pažeidimas nesant tam svaraus teisinio pagrindo. Tai vadinamasis generalinio delikto principas. Civilinio kodekso 6.263 straipsnio 1 dalyje būtent ir įtvirtinta vadinamoji generalinio delikto doktrina, buvusi ir 1964 m. Civilinio kodekso 483 straipsnyje. Ši doktrina reiškia, kad bet koks žalos padarymas laikomas deliktu, jeigu žalos padaręs asmuo neįrodo esant aplinkybių, dėl kurių jo civilinė atsakomybė negalima. Taigi generalinio delikto principas reiškia, kad žalos faktas kartu reiškia žalos padariusio asmens veiksmų neteisėtumo ir jo kaltės prezumpciją.³⁷ Vadinasi, ieškovui įrodžius atsakovo elgesį esant neteisėtu ir žalos bei priežastinio ryšio buvimą, o atsakovui nepajėgus įrodyti savo nekaltumo, ieškinyis yra patenkinamas. Tačiau, pavyzdžiui, asmens laisvės atėmimas objektyviai yra žalingas. Vykdomas savavališkai, jis yra neteisėtas, darantis žalą ir draudžiamas veiksmas. Tuo tarpu laisvės atėmimo įstatymo numatytais atvejais ir tvarka yra teisėtas, leidžiamas ir nesukelia civilinės atsakomybės už asmens laisvės atėmimą.

Veiksmų neteisėtumas reiškia asmeniui nustatytos teisinės pareigos pažeidimą. Ji gali būti nustatyta kaip draudimas, nurodymas, leidimas, suvaržymo ribų nustatymas ar dar kitaip. Teisinė pareiga gali būti pažeidžiama suteikta teise naudojantis ne pagal paskirtį arba peržiangiant leistinas teisės ribas, t.y. piktnaudžiaujant teise.³⁸

Teisinė pareiga gali būti konkreti arba bendro pobūdžio, pavyzdžiui, kiekvienas asmuo turi elgtis sąžiningai. Tai bendro pobūdžio pareiga, ji reikalauja elgtis atidžiai ir rūpestingai,

³⁶ Ambrasienė D., Baranauskas E. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vadovėlis. -Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004. P. 182.

³⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis. Pirmasis leidimas. - Vilnius: Justitia, 2003. P. 366-367.

³⁸ Ten pat, P. 182-183.

nedaryti žalos. Minėta Civilinio kodekso 6.263 straipsnio norma įtvirtina kiekvieno asmens (tiek fizinio, tiek juridinio) bendrąją pareigą elgtis atsargiai. Ji vadinama rūpestingumo pareiga (angl. duty of care). Nagrinėjant šią normą reikėtų pasakyti, kad ją turi kiekvienas kiekvienam. Tačiau šios pareigos pobūdis, turinys, laipsnis nėra vienodi. Vieni turi didesnę, kiti mažesnę rūpestingumo pareigą. Šios pareigos pobūdis, laipsnis priklauso nuo daugelio aplinkybių – asmens atliekamo darbo, kvalifikacijos, teisinio veiklos reglamentavimo. Pavyzdžiui, asmens, dirbančio su aplinkiniams pavojų keliančiomis medžiagomis, rūpestingumo pareiga didesnė nei kitų. Rūpestingumo pareigos pobūdį ir laipsnį dažnai reglamentuoja įvairūs teisės aktai, profesinės etikos taisyklės, papročiai ir panašiai. Pavyzdžiui, kokios atsargumo priemonės privalomos imant donoro kraują, nustato Sveikatos apsaugos ministro 1998 m. spalio 22 d. įsakymu Nr. 605 patvirtinti „Kraujo ir kraujo sudėtinių dalių paėmimo iš donorų tvarka, davimo dozės ir dažnumas“.³⁹ Todėl sprendžiant, kokią rūpestingumo pareigą turėjo žalos padaręs asmuo ir ar jis ją pažeidė, reikia vadovautis ne tik komentuojama teisės norma, bet ir kitais šaltiniais.⁴⁰ Kiekvienas asmuo turi vykdyti įstatymuose nustatytas konkrečias pareigas. Pavyzdžiui, kiekvienam asmeniui privaloma tinkamai ir laiku vykdyti savo sutartines prievolės, draudžiama atlikti veiksmus, kuriuos įstatymai draudžia. Taigi, įstatymas nurodo kiekvienam asmeniui laikytis tokio elgesio taisyklių, kad savo veiksmais nepadarytų žalos kitam asmeniui.

Neteisėti veiksmai pasireiškia neteisėtu veikimu, kai asmuo veikia aktyviai, arba neveikimu, kai asmuo veikia pasyviai. Deliktinė atsakomybė atsiranda, kai egzistuojant tam tikrai teisinei pareigai įpareigotas asmuo jos nevykdo arba vykdo netinkamai ir taip padaro žalą kitam asmeniui.⁴¹ Deliktinę civilinę atsakomybę sukeltantys neteisėti veiksmai arba neveikimas yra asmens elgesys tiek pažeidžiant bendruosius teisės principus, draudžiančius daryti žalą kitiems, tiek ir neatitinkantys specialių įstatymo reikalavimų ir todėl lemiantys žalą.

Deliktai gali būti skirstomo pagal kaltės formą:

- tyčiniai;
- neatsargūs;
- nerūpestingi;
- kiti.

Neteisėtumas civilinėje teisėje daugeliu atvejų yra reliatyvi sąvoka, priklausanti nuo konkrečių aplinkybių. Tas pats veiksmas tam tikrais atvejais gali būti pripažintas teisėtu, kitais –

³⁹ Dėl kraujo ir kraujo sudėtinių dalių paėmimo iš donorų tvarkos, davimo dozių ir dažnumo patvirtinimo dėl kraujo ir kraujo sudėtinių dalių paėmimo iš donorų tvarkos, davimo dozių ir dažnumo patvirtinimo Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministerijos 1998 m. spalio 22 d. įsakymas Nr. 605 // Valstybės žinios. 1998, Nr. 94-2624.

⁴⁰ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis. Pirmasis leidimas. - Vilnius: Justitia, 2003. P. 366-367.

⁴¹ Ambrašienė D., Baranauskas E. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vadovėlis. -Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004. P. 183.

neteisėtu, pavyzdžiui, gydytojo įprasti arba nerūpestingi veiksmai gali būti ir teisėti, ir neteisėti, t.y. gali būti pagrindas civilinei atsakomybei atsirasti arba ne.

Neturtiniuose santykiuose įstatymai įpareigoja asmenį susilaikyti nuo veiksmų, kuriais būtų pakenkiama bet kurio kito visuomenės nario ar ūkinio subjekto neturtinėms vertybėms. Šios pareigos pažeidimo konstatavimas yra viena iš sąlygų atlyginti neturtinę žalą. Tačiau vien tik neteisėtu, pasekmių nesukeliančiu, veiksmų atlikimas nėra vienintelis pagrindas atsirasti teisinei atsakomybei. Kitas svarbus pagrindas yra pati neturtinė žala.

4.2. ŽALA

Žala civilinės teisės moksle apibūdinama kaip teisės saugomų asmeninių ir turtinių vertybių sunaikinimas ar pažeidimas neteisėtais ar teisėtais veiksmais, sukėlęs neigiamų pasekmių, kurias pagal įstatymus galima įvertinti turtine išraiška. Žala nesiejama su objekto ekonomine verte, ji padaroma teisės ginamoms vertybėms, žalos darymas reiškia konkrečios subjektinės teisės pažeidimą, o taikant civilinę atsakomybę žalos atlyginimas visada yra turtinis. Jeigu asmens subjektinių teisių pažeidimas pakenkia asmens turtiniams ar neturtiniams interesams, tai reikia nustatyti, ar yra žala kaip civilinės atsakomybės pagrindas. Žalos (nuostolių) požymiai civilinės atsakomybės prasme yra šie:

1. tai poveikis asmeninėms ar/ir turtinėms vertybėms;
2. šis poveikis padaromas neteisėtais, rečiau teisėtais veiksmais;
3. poveikio rezultatas nukentėjusiajam yra neigiamas;
4. jį galima įvertinti turtine išraiška;
5. su šiais juridiniais faktais įstatymas sieja prievolę atlyginti žalą.

Žala arba nuostoliai pasireiškia kaip asmens turto netekimas arba sužalojimas, jo turėtos išlaidos, negautos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jeigu nebūtų buvę neteisėtų veiksmų. Teismas gali pripažinti nuostoliais atsakingo asmens iš neteisėtų veiksmų gautą naudą. Piniginė žalos išraiška yra nuostoliai. Šiuos žalos padarymo atvejus numato įstatymas (Civilinio kodekso 6.249 str. ir 6.250 str.).⁴²

Žala ir nuostoliai yra skirstomi įvairiais pagrindais. Pateiksiu žalos skirstymą į rūšis pagal vertybių pobūdį. Taigi, žala skirstoma į žalą turtui, asmeniui ir neturtinę žalą. Žala turtui padaroma jį sunaikinant, sugadinant, kitaip sumažinant jo vertę. Žala asmeniui padaroma atimant jam gyvybę, sužalojant jo psichinę ar fizinę sveikatą, pažeidžiant žmogaus darbo, ekonomines, socialines ir kitas teises. Neturtinė žala padaroma asmeninėms ar neturtinėms vertybėms ir pasireiškia kaip dvasinio pobūdžio netekimai ar pakenkimai, kurie gali būti įvertinti pinigais ir kompensuoti. Juridinio asmens gali būti pažeidžiama dalykinė reputacija.

Nuostoliai pagal galimybę tiksliai juos apskaičiuoti skirstomi į bendruosius ir specialiuosius.

Bendrieji nuostoliai yra tie, kurie priteisiami už žalą, kai jos dydžio neįmanoma tiksliai apskaičiuoti pinigais (Civilinio kodekso 6.249 straipsnio 1 dalis). Jeigu neigiamas poveikis padaromas asmeninėms neturtinėms vertybėms, už kurias įstatymas numato civilinę atsakomybę, tai nuostolių dydis objektyviai negali būti patvirtintas įrodinėjimo priemonėmis. Bendrųjų

⁴² Ambrašenė D., Baranauskas E. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vadovėlis. -Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004. P. 192.

nuostolių dydis neišrodinėjamas. Ieškovas turi įrodyti žalos požymius ir bendriesiems nuostoliams nustatyti reikalingus kriterijus, jų kiekį, pobūdį ir svarbą. Jei įrodomi žalos požymiai, preziumuojama, jog padaryti bendrieji nuostoliai.⁴³ Jų dydį nustatant teismas pagal įstatyme esančius kriterijus vadovaudamasis tuo, kiek jie konkrečioje byloje įrodyti (Civilinio kodekso 6.250 straipsnis 2 dalis).

Specialiaisiais nuostoliais laikomi tokie nuostoliai, kai žalos dydį galima tiksliai apskaičiuoti pinigais ir įrodyti. Ieškovas turi įrodyti specialiųjų nuostolių dydį, pavyzdžiui, sunaikinto turto vertę, turtui pataisyti reikiamą sumą, gydymo, slaugymo išlaidas ir kt. Atlyginus nuostolius atkurama iki pažeidimo buvusi nukentėjusiojo turtinė padėtis, o ne atlyginami prarasto turto įsigijimo kaštai.

Vienas esminių praktikoje kylančių problemų yra neturtinės žalos, kaip pagrindo atlyginti žalą, įrodinėjimas. Neturtinė žala gali būti įrodinėjama visomis įstatymų leidžiamomis įrodinėjimo priemonėmis (rašytiniais įrodymais, ekspertų išvadomis (ypač jei tai susiję su sveikatos sužalojimu, liudytojų parodymais, šalių paaiškinimais ir kt.).

Rusų teisės mokslininkas A. Erdelevskis yra atkreipęs dėmesį į tai, kad neturtinė žala ypatinga tuo, kad ji pasireiškia nukentėjusiojo vidiniais išgyvenimais ir kančiomis, t. y. neturtinių vertybių pažeidimas sukelia neigiamus asmens psichikos pakitimus ir neturtinė žala pasireiškia per fizinius ir psichinius kentėjimus, kurie vyksta asmens sąmonėje, o jų pasireiškimas priklauso nuo individualių nukentėjusiojo savybių, todėl iš to, kaip išoriškai elgiasi nukentėjusysis, spręsti, ar jis patyrė neturtinę žalą, ar ne, yra sunku ir labai subjektyvu. A. Erdelevskis siūlo nustatyti neturtinės žalos prezumpciją ir laikyti, kad neteisėtas neturtinių vertybių pažeidimas sukelia neturtinę žalą.⁴⁴

Su tokia A. Erdelevskio pozicija būtų galima sutikti tik tokiu atveju, jeigu neturtinę žalą suvoktume labai siaurai, t. y. tik kaip vidinius fizinio asmens išgyvenimus.

Tačiau kaip matyti iš teismų praktikos ir Civilinio kodekso analizės, nustatant, buvo ar ne padaryta žala, kaip neturtinės žalos atlyginimo pagrindas, atsižvelgiama ne tik į nukentėjusios šalies dvasinius išgyvenimus, bet ir į pažeistas vertybes ir paties pažeidimo pobūdį. Todėl dažnas tokiose bylose atsakovų argumentas, kad net ir pažeidus ginamas vertybes, neturtinės žalos nukentėjusioji šalis nepatyrė, nes nepateikė nė vieno objektyvaus įrodymo, atmetamas.

Pavyzdžiui, LAT 2003 m. kovo 24 d. nutartyje civilinėje byloje I. Jupatovas v. AB „Vakarų laivų gamykla“ Nr. 3K–3–391 ieškovas, kreipdamasis į teismą, nurodė, kad 1986 m. dirbant bendrovėje Vakarų laivų remonto gamybinis susivienijimas (dabar - AB „Vakarų laivų gamykla“) suvirintoju, apsinuodijo aerzoliu, nuo 1986 m. bendrovė moka žalos atlyginimą už

⁴³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

⁴⁴ Эрделевский А. М. Компенсация морального вреда. Москва, 2004.

pakenkimą sveikatai, buvo nustatytas 100 proc. nedarbingumas, iki 1999 m. lapkričio 1 d. žalos atlyginimo suma sudarė 567,04 Lt per mėnesį. Atsakovas nuo 1999 m. lapkričio 10 d. iki 2001 m. birželio 1 d. kas mėnesį mokėjo 567,04 Lt žalos atlyginimo, tačiau nuo 2001 m. birželio 1 d. žalos atlyginimą pradėjus mokėti Klaipėdos miesto Socialinės paramos centrui sužinojo, kad nuo 1999 m. lapkričio 10 d. atsakovas turėjo mokėti žalos atlyginimo po 673,80 Lt, todėl susidarė 2028,44 Lt nepriemoka, kuri priteistina iš atsakovo. Ieškovas taip pat nurodė, kad dėl sveikatos praradimo negali normaliai gyventi, pastoviai turi atlikti procedūras ir vartoti vaistus, nes plaučiuose kaupiasi skystis, yra apsunkintas kvėpavimas, ko pasekoje dažnai praranda sąmonę, nėra tikras, ar išgyvens, todėl yra emocinėje depresijoje, jaučia pastovius nepatogumus, be to, atsakovas buvo pažemintas, nes buvo priverstas aiškintis dėl neišmokėtos žalos atlyginimo, todėl patyrė neturtinę žalą, kurią vertina 62400 Lt, apskaičiuojant ją įvertinus, kad iki pensijos liko beveik 13 metų, kas mėnesį kompensuojant po 400 Lt (400 Lt x 12 mėn. x 13 metų). Vadovaujantis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.249, 6.250 str. ir Lietuvos Respublikos žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinojo įstatymo 6, 11, 13, 20 str., ieškovas teismo prašė priteisti iš atsakovo 2028 Lt neišmokėtą žalos atlyginimą už pakenkimą sveikatai ir 62400 Lt neturtinės žalos. Lietuvos Aukščiausiasis teismas konstatavo, kad paskleidus žinias padaryta žala nėra tiesiogiai siejama su realiu garbės ir orumo sumažėjimu. Pakankamas pagrindas atsakomybei nuostolių atlyginimo forma atsirasti yra tai, kad paskleistas tikrovę neatitinkančias žinias bendražmogiškos moralės požiūriu būtų galima įvertinti kaip galinčias pažeminti asmenį visuomenės akyse arba sumažinti paties savęs kaip asmenybės vertinimą.⁴⁵

Panašios pozicijos buvo laikomasi ir kitoje byloje atmetant atsakovų argumentus dėl to, kad ieškovės neįrodžiusios, jog dėl pažeidimo patyrusios neturtinės žalos. Šioje byloje teismas, atsižvelgdamas į bylos aplinkybes, sutiko su apeliacinės instancijos teismo argumentais, kad nepilnametės mergaitės nuotrauka, kur ji atvaizduota iš dalies apnuoginta, spausdinimas nesant pačios nepilnametės sutikimo ir jai nežinant, net ir tuo atveju, kai ji fotografuojama su jos sutikimu, turi aiškiai neigiamas pasekmes jos asmenybės vystymuisi, ir tai yra objektyvūs faktoriai, jau patys savaime reikšmingi sprendžiant dėl teisės pažeidimu nepilnamei mergaitei padarytos neturtinės (moralinės) žalos⁴⁶ (LAT 2003 m. vasario 24 d. nutartis T. Gedminienė v. R. Švilpa ir UAB „Brolių Tomkų leidykla“ Nr. 3K–3–294/2003).

Taigi vertinant, ar yra pagrindas atlyginti neturtinę žalą, žalos padarymo faktas, kaip civilinės atsakomybės pagrindas, turi būti nustatytas, o pats šis faktas nustatomas, atsižvelgiant

⁴⁵ Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje I. Jupatovas v. AB „Vakarų laivų gamykla“. Nr. 3K–3–391.

⁴⁶ Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. vasario 24 d. nutartis civilinėje byloje T. Gedmintienė v. R. Švilpa ir UAB „Brolių Tomkų leidyba“. Nr. 3K–3–294/2003.

tiesiogiai nukentėjusios šalies paaiškinimus, kitus byloje surinktus įrodymus, pažeistą vertybę, tiesiogiai visuomeninį tokio pažeidimo vertinimą.

4.3. PRIEŽASTINIS RYŠYS

Priežastinis ryšys atspindi dviejų objektyvios tikrovės reiškinių – priežasties ir pasekmės – sąsają. Reiškinyms arba jų grupė, sukelti naujus reiškinius, yra priežastis. Reiškinyms, atsirandantis veikiant priežasčiai, yra pasekmė. Tas pats reiškinyms vienu atveju gali būti priežastis, kitu atveju – pasekmė. Civilinėje atsakomybėje tai ryšys tarp neteisėtų veiksmų, kaip priežasties, ir žalos arba nuostolių, kurie turi būti šios priežasties pasekmė. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad priežastinio ryšio specifikos ginant neturtines teises nėra ir galioja bendri priežastinio ryšio dėsniai.

Civilinės atsakomybės sąlyga yra būtinas priežasties ir pasekmių ryšys. Jis yra konkretus, egzistuoja objektyviai ir taikant atsakomybę turi būti įrodytas. Teisinei atsakomybei taikyti nustatytas konkretus ryšys yra vadinamas teisiškai reikšmingu. Priežastinis ryšys yra teisiškai reikšmingas, jeigu dėl asmens veiksmų žalos atsiradimo galimybė virsta tikrove arba neigiamų pasekmių abstrakti galimybė – konkrečia galimybe. Teisiškai nereikšmingas priežastinis ryšys yra atsitiktinis.⁴⁷

Taigi, atsakomybė atsiranda tik tada, kai yra priežastinis ryšys tarp priešingų teisei veiksmų ir žalos arba nuostolių. Tai tiesiogiai yra numatyta civiliniame kodekse (Civilinio kodekso 6.245 straipsnio 1 dalis, Civilinio kodekso 6.247 straipsnis). Atlyginami tik tie nuostoliai, kurie susiję su veiksmais, nulėmusiais skolininko civilinę atsakomybę tokiu būdu, kad nuostoliai pagal jų ir civilinės atsakomybės prigimtį gali būti laikomi skolininko veiksmų rezultatu. Taigi, tarp neteisėtų veiksmų ir žalos yra tam tikras ryšys, kuris teisėje yra vadinamas priežastiniu ryšiu. Civilinis kodeksas (Civilinio kodekso 6.247 straipsnis) pateikia priežastinio ryšio sampratą, kuri yra labai abstrakti, nes nedetalizuoja, kokio jis pobūdžio.⁴⁸ Iš sąvokos seka, kad:

- 1) nuostoliai ir veiksmai turi būti susiję,
- 2) veiksmai turi nulemti skolininko atsakomybę;
- 3) atsakomybę nulemia todėl, kad nuostoliai laikomi skolininko veiksmų rezultatu;
- 4) nepabrėžiama, kad tai yra tiesioginis ryšys, gali būti ir netiesioginis, bet pakankamai svarbus.

Priežastinis ryšys leidžia nustatyti civilinės atsakomybės ribas. Veiksmai gali sukelti ne vieną pasekmę, o keletą:

⁴⁷ Ambrašenė D., Baranauskas E. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vadovėlis. -Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004. P. 185.

⁴⁸ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

- tiesioginę, pasireiškiančią tuojau pat;
- netiesioginę, kai pasekmė sukuria palankiams prielaidas kitoms neigiamoms žalingoms pasekmėms atsirasti.

Antra, vieną pasekmę gali sukelti keleto asmenų veiksmai. Nuo to, kaip bus aiškinamas priežastinis ryšys, priklausys, bus išplėstos ar susiaurintos civilinės atsakomybės ribos. Vienu atveju jos gali būti neprotingai susiaurintos, kitu atveju – neprotingai išplėstos. Taigi, gali būti, kad už žalą privalės atsakyti tie, kieno veiksmai nepakankamai sąlygoja neigiamų pasekmių kilimą, ar bus nustatyta, kad už žalą neprivalės atsakyti ir tie asmenys, kurių veiksmai sąlygoja (lėmė) žalą.

Yra išskiriamos pagrindinės priežastinio ryšio doktrinos. Viena pagrindinių – tiesioginės pasekmės teorija. Pagal ją asmuo atsako už žalą tik tuomet, kai žala yra tiesioginė jo veiksmų pasekmė. Todėl jis negali būti atsakingas už netiesiogines arba šalutines savo veiksmų pasekmes. Taikant šią teoriją reikia nustatyti, ar žala atsirado tiesiogiai, ar ne, jeigu tarp asmenų veikos ir kilusių pasekmių įsiterpia bet kokia grandis, tai ji nutraukia priežastinio ryšio grandinę ir teisine prasme priežastinio ryšio nėra ir žala negali būti atlyginama. Tai ribojanti atsakomybės taikymą teorija. Pagal betarpiškos pasekmės teoriją, kuri yra minėtosios tiesioginės pasekmės atmaina, tarp veiksmų ir atsiradusios žalos turi būti trumpas laiko tarpas arba žalingos pasekmės turi atsirasti iš karto. Artimiausios priežasties teorija teigia, kad teisine prasme ryšys egzistuoja tik tarp žalos ir artimiausios priežasties (laiko, tarpinių grandžių prasme). Adekvataus priežastinio ryšio doktrina teigia, kad priežastinis ryšys yra tada, kai asmens veiksmai padidina žalos atsiradimo galimybę. Asmens veiksmai nėra pripažįstami vienintele žalos atsiradimo priežastimi. Asmens veiksmai kartu su kitomis priežastimis žalos atsiradimo tikimybę paverčia tikrove, todėl laikoma, kad asmuo atsakingas už žalą, nes tarp jo veiksmų ir žalos egzistuoja adekvatus ryšys.⁴⁹ Taigi, teigiama, kad asmens veiksmai padidina žalos atsiradimo riziką, todėl žala turi būti pripažįstama natūralia veiksmų pasekme. Ši teorija iš daugelio priežasčių leidžia išskirti vieną, pagrindinę, nulėmusią žalos atsiradimą ir nebūtinai tiesioginę ir artimiausią priežastį. Ši teorija išplečia atsakomybės ribas, jos pagrindu civilinė atsakomybė gali būti taikoma, kai asmuo atsako ne tik už savo, bet ir už trečiųjų asmenų veiksmus. Dėl to nei tiesioginio, nei adekvataus ryšio teorijos praktikoje nėra besąlygiškai taikomos.

Atsakomybės sąlyga yra būtinas ryšys tarp veiksmų ir pasekmių. Reikia vadovautis tuo, kad reiškiny ar jų grupė, kurie sukelia naujus reiškinius, yra priežastis. Reiškiny, kuris atsiranda veikiant priežasčiai, yra pasekmė. Tai rodo, kad priežastinis ryšys visada yra konkretus.

⁴⁹ Ambrašenė D., Baranauskas E. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vadovėlis. -Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004. P. 186.

Tas pats reiškinys vienu atveju gali būti priežastinis, o kitu pasekmė. Kiekviena priežastis turi savo pasekmes, o kiekviena pasekmė – savo priežastis.

Tiesioginė priežastis yra tada, kai pasekmė tiesiogiai ir betarpiškai atsiranda dėl tam tikro elgesio. Dėl netiesioginio priežastinio ryšio neatsiranda neigiamų žalingų pasekmių tiesiogiai, tačiau susidaro palankios sąlygos jam atsirasti.

Konkretus priežastinis ryšys, kuris būtinai reikalingas civilinei atsakomybei atsirasti, yra laikomas teisiškai reikšmingu priežastiniu ryšiu, o teisiškai nereikšmingas ryšys yra laikomas atsitiktiniu. Priežastinis ryšys yra laikomas teisiškai reikšmingu, jeigu dėl žalą padariusio asmens elgesio žalos atsiradimo galimybė pavirsta tikrove arba bent sąlygoja konkrečią neigiamų pasekmių atsiradimo galimybę.

Tiesioginis priežastinis ryšys visada turi esminę reikšmę civilinės atsakomybės taikymui, bet ne visada esant tiesioginiam priežastiniam ryšiui bus taikoma civilinė atsakomybė. Netiesioginis priežastinis ryšys pripažįstamas esminiu ir į jį atsižvelgiama tada, kai sudaromos specifinės nekrypstančios nuo normalių, įprastinių žmogaus veikos sąlygų.⁵⁰

Įstatymų numatytais atvejais atsakomybė nustatoma ne pačiam žalą padariusiam asmeniui, o kitiems, pavyzdžiui, privalantiems asmenį prižiūrėti subjektams. Dėl to priežastinio ryšio pobūdis ir jo reikšmė, taikant civilinę tokio asmens atsakomybę, smarkiai pakinta. Bet ir šiuo atveju tarp žalos ir veiksmų yra tam tikras ryšys. Pažeidėją privalantys prižiūrėti ar netinkamai jį auklėjantys asmenys sudaro konkretesnę galimybę, kad vaikas ar paauglys padarys žalos. Pastarieji savo elgesiu tik įgyvendina netinkamu tėvų ar globėjų elgesiu sudarytas galimybes.

Priežasčių ryšį nustatyti labai svarbu tuo atveju kai pasekmė yra dėl keleto veiksmų. Tokiu atveju reikia nustatyti, kas lėmė neigiamas pasekmes, kas sudarė sąlygas neigiamoms pasekmėms kilti, ar jos tik prisidėjo prie jų dydžio ar masto. Reikia nustatyti esminį faktorių. Kas lėmė? Lėmė tai – be ko tada negalėjo įvykti. Svarbu, kas sudarė sąlygas. Sąlygų sudarymas yra tai, kad padidino žalos atsiradimo galimybę. Turi būti įvertinti visi veiksniai, jeigu žala atsirado dėl veiksmų, kurie yra stipresni nei atsakovo poveikis (nenugalima jėga, trečiųjų asmenų veiksmai, nukentėjusiojo veiksmai ir kt.) tai teisiškai reikšmingo priežastinio ryšio negalima konstatuoti. Priežastinio ryšio nustatymas gali sukurti skirtingas pasekmes:

- 1) priežastinis ryšys nekonstatuotas;
- 2) konstatuotas priežastinis ryšys, pakankamas išvadai, kad veiksmai tik padidino galimybę kilti žalai, bet toks nesąlygojo ir nelėmė, o tai lėmė kitų asmenų veiksmai ar nuo žmonių nepriklauso apskritai;

⁵⁰ Ambrasienė D., Baranauskas E. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vadovėlis. -Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004. P. 186.

- 3) konstatuotas priežastinis ryšys, kai veiksmai sąlygojo žalą kartu su kitais veiksniais;
- 4) konstatuotas priežastinis ryšys, kai veiksmai lėmė žalą, o kitų asmenų veiksmai tik turėjo įtakos žalos dydžiui;
- 5) konstatuotas tik kaltininko priežastinis ryšys.

4.4. KALTĖ

Kaltė yra vienas iš kriterijų pagal kurį nustatomos civilinės atsakomybės ribos. Kaltės reikšmė civilinėje atsakomybėje nėra tokia didelė, kaip administracinėje ar baudžiamojoje atsakomybėje. Pirmiausia šį skirtumą sąlygoja nevienodas kaltės aiškinimas privatinėje ir viešojoje teisėje. Tai paaiškinama skirtingomis atsakomybės funkcijomis. Administracinėje ir baudžiamojoje teisėje kaltė suprantama kaip asmens gebėjimas suvokti savo veiksmų ir jų neigiamų pasekmių esmę ir juos vertinti. Tai subjektyvus kaltės suvokimas ir aiškinimas. Civilinėje teisėje kaltė suprantama objektyviai, t.y. kaip žalą padariusio asmens elgesio išorinis vertinimas pagal objektyvius elgesio standartus. Kalte civilinėje teisėje pripažįstama tai, kad asmuo nesugeba elgtis taip, kaip galima būtų protingai iš jo tikėtis. Ar asmuo kaltas ar ne, civilinėje teisėje nustatoma taikant jo elgesiui protingo, apdairaus, rūpestingo žmogaus elgesio standartą. Vadinasi, paties asmens požiūris į jo veiksmus ir pasekmes nėra svarbus, bet svarbu jo elgesio atitikimas objektyviems elgesio standartams. Jei asmens elgesys neatitinka įstatymuose ar kituose teisės aktuose, teisės šaltiniuose nustatytų elgesio standartų tam tikroje situacijoje, tai toks asmuo turi būti pripažintas kaltu dėl žalos padarymo. Išvados pagrindas yra tai, kad jis nesugebėjo elgtis taip, kaip jo vietoje turėtų elgtis ir būtų pasielgęs protingas žmogus. Taip pat pažymėtina, kad ginant neturtines vertybes taikomi bendri kaltės reikalavimai.

Taip kaltė yra apibrėžiama kaip teisinė kategorija. Tačiau ji dar gali būti nustatoma kaip moralinė kategorija. Šia prasme kaltė yra tam tikras asmens moralinis statusas, jo elgesio vertinimas blogio ir gėrio prasme, kaltės laipsnį nulemia paties asmens tikėjimas, jo požiūris, o ne objektyvus jo veiksmų vertinimas. Teisėje kaltė suvokiama kitaip. Tai asmens elgesio vertinimas konkrečioje situacijoje protingo žmogaus akimis, arba žalą padariusiam asmeniui taikant rūpestingos šeimos galvos standartą.

Bendrosios teisės sistemos valstybėse kaltu elgesiu pripažįstamas asmens elgesys, neatitinkantis teisės nustatytų minimalių elgesio standartų reikalavimų, kurių laikymasis leistų apsaugoti aplinkinius nuo neprotingos žalos rizikos. Europos teisinio bendradarbiavimo komiteto ataskaitoje civilinės atsakomybės klausimais yra pateiktas unifikuotas kaltės apibūdinimas. Kalte yra laikomas asmens nesugebėjimas elgtis taip, kaip galima protingai iš jo tikėtis.

Vakarų valstybių teisės doktrina ir teismų praktika asmens elgesiui taiko objektyvius standartus, t.y. neatsižvelgiant į konkretaus žmogaus sugebėjimus, jo charakterio ypatumus, būdo savybes ir kt. Visiems vienodai galioja nustatytas elgesio standartas, nepriklausomai nuo asmens būdo, patirties ir kt. Tai reiškia, kad moralės požiūriu asmenį kaltu galima laikyti atsižvelgiant į jo paties bei aplinkinių reakciją, o teisė kalte laiko socialinio žmogaus elgesio išorinę formą,

neatitinkančią visuomenės stabilumo reikalavimų. Šis kaltės suvokimas įgalina taikyti asmeniui civilinę atsakomybę net tokiu atveju, kai jo moralinė atsakomybė nėra galima ar pagrįsta.

Tarybinei teisės doktrinai būdingas subjektyvus kaltės aiškinimas, kai kaltė apibrėžiama kaip žalą padariusio asmens psichinis požiūris į savo veiksmus ir jų pasekmes. Tai yra sąmoningas kaltininko veiksmų ir jų pasekmių vertinimas, psichinis santykis su neteisėtu elgesiu, kuris priešingas įstatymams ir visuomenės moralės principams. Kaltė pagal šią doktriną yra asmens supratimas, kad jo elgesys yra priešingas teisei, taip pat supratimas tų pasekmių, kurios dėl tokio elgesio gali atsirasti. Asmuo gali būti pripažintas kaltu tik tada, jeigu jis numatė ar turėjo numatyti savo priešingo teisei elgesio pasekmes ir, galėdamas jų išvengti, sąmoningai to nepadarė. Toks aiškinimas yra tinkamas tada, kai kalbama apie atsakomybės taikymą asmeniui, vadinasi, pirmiausia dėl viešosios teisės sankcijų taikymo. Bet svarstant dėl civilinės atsakomybės taikymo, neatsižvelgiama į turtinį šios atsakomybės pobūdį ir kompensacinį jos tikslą.⁵¹

Lietuvoje pagal 1964 m. civilinį kodeksą nebuvo apibrėžta kaltės sąvoka, bet pasakyta, kad atsakomybė atsiranda už prievolės neįvykdymą ar netinkamą įvykdymą, kaltė pasireiškia tyčia ar neatsargumu. Mokslas rėmėsi tarybine subjektyvistine kaltės doktrina. Pastaruoju metu moksle įsigali naujos nuostatos dėl kaltės suvokimo, tai pripažino ir teismų praktika.⁵² Apibendrinimo medžiagoje pateiktas toks apibrėžimas – asmuo pripažįstamas kaltu dėl žalos padarytos, jeigu jo elgesys neatitinka įstatymuose ar kituose teisės aktuose nustatytų veikimo tam tikroje situacijoje standartų, nes jis nesugebėjo elgtis taip, kaip turėjo pasielgti protingas žmogus. Eismo dalyvis, būdamas situacijoje, kai ne dėl jo kaltės kilo grėsmė padaryti žalą, privalo elgtis rūpestingai ir apdairiai. Jis gali būti pripažintas kaltu dėl žalos atsiradimo ar jos padidėjimo, jeigu, turėdamas galimybę pasielgti taip, kad išvengtų žalos ar ją sumažintų, to nepadarė.

Civiliniame kodekse 6.248 straipsnyje numatyta, kad skolininko kaltė preziumuojama, ji gali pasireikšti tyčia arba neatsargumu. Asmuo laikomas kaltas, jeigu nebuvo tiek rūpestingas ir apdairus, kiek atitinkamomis sąlygomis buvo būtina. Reikalaujamas atidumo ir rūpestingumo laipsnis bet kuriomis sąlygomis turi būti toks, kad žalos nebūtų padaroma. Civilinis kodeksas visiems nurodo bendro pobūdžio pareigą elgtis taip, kad žalos neatsirastų (Civilinio kodekso 6.263 straipsnis). Pavyzdžiui, gydytojas, teigdamas medicinos paslaugas, turi elgtis rūpestingai, kvalifikuotai, stengtis padaryti visa, ko iš jo reikalauja teisės aktai ir profesinė etika. Tačiau iš gydytojo nereikalaujama, kad jis užtikrintų arba garantuotų tam tikrą rezultatą. (LAT 2001 m.

⁵¹ Гражданское право, часть 2. Ред. Сергеев А.М., Толстой Ю.К. Москва, Проспект, 1998.

⁵² Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo senato 2000 m. birželio 16 d. nutarimas Nr. 27 “Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo turtinės žalos, padarytos eismo įvykio metu” ir apžvalga // Teismų praktika. – 2000, Nr. 13.

lapkričio 14 d. nutartis civilinėje byloje L.M. Sandienė v. Kauno Raudonojo Kryžiaus ligoninė, Nr. 3K-3-1140/2001).⁵³

Šie apibrėžimai rodo, kad nuo subjektyvaus kaltės aiškinimo pereinama prie objektyviosios kaltės doktrinos. Tai neišsprendžia visų problemų. Pirmiausia, reikia išaiškinti, kokio elgesio iš žmogaus protingai yra tikimasi, kokie yra protingo žmogaus elgesio standartai. Griežtų ribų nėra, bet galimi tam tikri orientyrai. Kiekvienu konkrečiu atveju teismas nustato, kaip toje situacijoje pasielgtų apdairus, rūpestingas, atidus žmogus. Tokio žmogaus elgimosi kriterijus yra vienas – elgesys neturi sukelti žalos, o jei ji sukeliama, tai tik tuo atveju, kai tai yra pateisinama ir būtina.

Skirtingose šalyse yra skirtingi protingo žmogaus elgesio standartai. Prancūzijoje abstraktus visuotinis elgesio standartas – bet koks pareigos nevykdymas ar netinkamas jos vykdymas, nebūdingas rūpestingai šeimos galvai – nekonkretizuojamas pagal amžių, profesiją, patyrimą. Vokietijoje taikomas ne bendras standartas, o atskiri elgesio standartai atskiroms žmonių grupėms. Kartu yra pripažįstama, kad skirtingas kaltės suvokimas yra baudžiamojoje ir civilinėje teisėje.

Kyla problemos, kaip nustatyti juridinio asmens kaltę. Pažymėtina, kad juridinio asmens kaltė gali pasireikšti per valdymo organų kaltę, per konkrečių darbuotojų kaltus veiksmus.

Kaltė yra atsakomybės sąlyga nepriklausomai nuo to kas padarė žalą – juridinis ar fizinis asmuo. Juridinio asmens veiksmas pasireiškia kaip ją sudarančių asmenų ar darbuotojų veikimas. Šiuo atveju taikant civilinę atsakomybę svarbu nustatyti, ar objektyviai yra juridinio asmens elgesio neatitikimas reikalaujamam standartui. Jei toks neatitikimas yra, tai galima kalbėti apie kaltę. Nėra svarbu kurio konkrečiai darbuotojo, valdymo organo ar pareigūno veiksmais ji pasireiškė.

Būtina pažymėti, kad kaltė nėra tokia reikšminga atsakomybės sąlyga, kaip kitos teisės atsakomybės atveju. Civilinės atsakomybės pagrindinis tikslas yra kompensacinis, todėl taikant kaltumo principą be išimčių gali būti atveju, kai kompensavimas nebus įmanomas. Antra, yra tokių veiklos sričių, kur būdamas maksimaliai apdairus ir rūpestingas asmuo negali visiškai išvengti žalos padarymo. Tai didesnio pavojaus ar padidintos rizikos veikla, kurią vykdant reikia priimti galimas neigiamas pasekmes esant mažiausiai klaidai ar net ir tuo atveju, elgesys nebuvo klaidingas, nebuvo kaltas, tačiau dėl prisiimtos rizikos reikia prisiimti ir pasekmes. Tai yra vadinamoji objektyvioji atsakomybė, atsakomybė be kaltės, kai ji taikoma už patį žalos padarymo faktą (pvz. didesnio pavojaus šaltinio valdytojo atsakomybė). Pažymėtina, kad ir ji neabsoliuti.

⁵³ Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. lapkričio 14 d. nutartis civilinėje byloje L.M. Sandienė v. Kauno Raudonojo Kryžiaus ligoninė. Nr. 3K-3-1140/2001.

Civilinėje teisėje yra skiriamos dvi kaltės formos – tyčia ir neatsargumas.

Tyčia yra apibūdinamas asmens elgesys, kuriuo yra aiškiai siekiama padaryti žalą kitam asmeniui. Žala taip pat laikoma padaryta tyčia kai asmuo neturėjo tikslo padaryti žalą, tačiau jo elgesys sukėlė aiškiai numatomą grėsmę tokiai žalai atsirasti ir tas asmuo nesiėmė priemonių užkirsti kelią žalos atsiradimui. Asmens siekimas padaryti žalos nesuprantamas kaip deklaravimas, kad jis nori tą padaryti.⁵⁴ Išvada darytina iš elgesio, kuris rodo, jog asmuo akivaizdžiai nori neigiamų žalingų pasekmių atsiradimo, sukelia aiškia grėsmę žalai atsirasti, nesiima priemonių iškilusiai grėsmei pašalinti, kai tai yra įmanoma. Pvz. teismų praktika nukentėjusiojo tyčią apibūdina taip: ji yra tuomet, kai nukentėjusysis numatė žalingas pasekmes, kurias jam gali padaryti, ir jų siekė.

Neatsargumas, kaip kaltės forma, pripažįstamas toks asmens elgesys, kuris neatitinka normalių, įprastai reikalaujamų atidaus, rūpestingo asmens elgesio kriterijų. Svarbiausias neatsargumo skirtumas nuo tyčios yra tai, kad nesiikiama padaryti žalos.

Civilinėje atsakomybėje ypač didelę reikšmę turi ne kaltė, o jos forma, kadangi civilinės atsakomybės taikymą ar galimybę atleisti nuo civilinės atsakomybės, ar sumažinti atlygintinos žalos dydį įstatymas sieja ir su konkrečia kaltės forma.

Dažnai asmens elgesys rodo, kad jis žalą siekė padaryti. Sunkiau yra atskirti neatsargumo rūšis. Teoriškai galima išskirti didelį neatsargumą, vidutinį ir minimalų. Vis dėlto dažniausiai skirstomas į didelį neatsargumą ir paprastą.

Didelis neatsargumas yra nusakomas kaip elgesys pasireiškiantis veiksmais, kurių asmuo, laikydamasis bent minimalių atsargumo ir dėmesingumo reikalavimų, nebūtų daręs. Tai ne specialus žalos darymas, kaip tyčios atveju, bet dėmesingumo ir rūpestingumo ignoravimas.⁵⁵ Sunku pasakyti konkrečiam asmeniui ir konkrečioje situacijoje kokio laipsnio atidumo ir rūpestingumo siekiama ir kaip tai suvokti. Tai priklauso nuo to, kokia veikla asmuo užsiima, ką jis pagal jos pobūdį privalo žinoti, pagal tai galima spręsti, kokie nurodymai jam yra savaimė suprantami, t.y. neabejotinai žinomi.

Lietuvoje pagrindinis skirstymas, su kuriuo siejamos teisinės pasekmės, yra tyčia ir neatsargumas, o neatsargumo skirstymas į didelį ir paprastą neatsargumą.

Teismų praktika pabandė apibrėžti, kaip yra atskiriamas didelis ir paprastas neatsargumas.

Paprastu neatsargumu gali būti laikoma nekonkretizuotų bendro pobūdžio nurodymų elgtis atsargiai ir rūpestingai nevykdymas. Tai aiškinama tuo, kad konkrečioje situacijoje

⁵⁴ Ambrašenė D., Baranauskas E. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vadovėlis. -Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004. P. 189.

⁵⁵ Ten pat, P. 190.

asmeniui gali būti sudėtinga nuspręsti, kaip jam geriausia ar būtina pasielgti, kad būtų išvengta neigiamų pasekmių.

Didesniu neatsargumu galime laikyti tokį elgesį, kai asmuo pagal savo bendrą supratimą ar veiklos pobūdį žino ar turi žinoti konkrečius saugaus elgesio modelius, bet juos ignoruoja. Pavyzdžiui, dalyvavimas eisme yra pavojinga ir nesaugi veikla. Kiekvienas turi būti ypatingai atidus ir apdairus. Konkrečių, detalių nurodymų nevykdymas reiškia, kad asmuo nesielgia tinkamai, kaip toje situacijoje yra saugu ir priimtina.

Dar yra išskiriamas nedidelis neatsargumas, kuris tikrovėje gali pasireikšti kaip sunkiai pastebimas suklydimas ar klaida. Nelygu, kieno elgesys yra vertinamas pagal šį kriterijų. Daliai asmenų, paprastai veikiančių profesinėje srityje (gydytojai, notariai, auditoriai, bankų veikla), yra keliami padidinti jų veikos reikalavimai. Tai lemia, kad jų atsakomybė yra įmanoma esant net mažiausiam nukrypimui nuo jų veikos taisyklių, kuris kito, neprofesionalų akimis, bus įvertintas kaip klaida ir nepakliūnantis į kaltus veiksmus atsitiktinumas.

5. NETURTINĖS ŽALOS DYDŽIO NUSTATYMAS, DYDŽIO NUSTATYMO KRITERIJAI

Lietuvoje 1990 m. buvo įvestas neturtinės žalos atlyginimo institutas, o 1992 m. neturtinės žalos atlyginimas tapo konstitucine nuostata. Neturtinė žala, išreikšta pinigais, priskiriama prie bendrųjų nuostolių, todėl jų dydis neįrodinėjamas, o nustatomas teismo pagal civiliniame kodekse numatytus žalos kriterijus. Galima įrodinėti ne žalos dydį tiesiogiai, o kriterijų buvimą, jų kiekį, pobūdį, įtaką pakenkimams ir tokiu būdu jų reikšmę žalos dydžiui.

Reikia pasakyti, kad bene daugiausia tiek praktikoje, tiek teisės doktrinoje ginčų kyla dėl neturtinės žalos dydžio. Pagal neturtinės žalos apibūdinimą Civilinio kodekso 6. 250 straipsnį neturtinės žalos dydį pinigais įvertina teismas, jis negali būti nustatytas šalių susitarimu.

Analizuojant neturtinės žalos dydžio nustatymo pagrindus, ypač svarbi nagrinėjamu klausimu suformuota teismų praktika, kai iki šiol dažnai remiamasi ne įstatymų nustatytais kriterijais, bet tik paties teisėjo subjektyviu vertinimu. Teismų sprendimuose priteisiant vienokio ar kitokio dydžio neturtinę žalą dažnai trūksta rimtos motyvacijos, neįvertinami visi dydžio nustatymo kriterijai, neaiškus kriterijų tarpusavio santykis, jie nediferencijuojami, todėl neturtinės žalos taikymo ribos dažnai pernelyg išplečiamos arba suprantamos per siaurai (pvz. LAT 2003 m. kovo 26 d. nutartis byloje N. Žungailienė v. SP UAB „Vilniaus troleibusai“ ir ADB „Preventa“ Nr. 3K-3-371/2003).

Nustatant neturtinės žalos dydį pagal Civilinio kodekso 6. 250 straipsnio 2 dalį teismas turi atsižvelgti į šiuos kriterijus:

- 1) žalos sukeltas pasekmės;

Teisės pažeidimo sunkumo laipsnis nustatytinas išanalizuojant pažeidimo poveikį pozityviems visuomeniniams santykiams, geriems papročiams, tradiciškai priimtina elgesiui ir kita. Teisės pažeidimo pasekmės vertintinos nurodant asmens patirtų moralinių praradimų dydį, šių praradimų įtaką žmogaus kaip asmenybės vystymuisi, jo tolesnei visuomeninei, darbo veiklai, šeimyniniam gyvenimui ir kita.

LAT nutartyse yra ne kartą pažymėjęs, kad nustatant neturtinės žalos dydį būtina atsižvelgti į pažeidimo sunkumą, jo įtaką tolesniam nukentėjusio asmens gyvenimui. Pvz., LAT 2003 m. lapkričio 5 d. nutartyje byloje N. Chmelevskienė v. UAB „Club 8 Company“ Nr. 3K-3-1049, teismas konstatavo, kad nustatydamas patirtos neturtinės žalos atlyginimo dydį, teismas atsižvelgė į ieškovei atliktų operacijų skaičių ir skausmingą tiek fiziškai, tiek emociškai pooperacinį laikotarpį, į tai, kad patirtos traumos pasekmės bus jaučiamos visą gyvenimą.⁵⁶

⁵⁶ Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. lapkričio 5 d. nutartis civilinėje byloje N. Chmelevskienė v. UAB „Club 8 Company“. Nr. 3K-3-1049.

Nustatydamas neturtinės žalos dydį teismas taip pat turi atsižvelgti į:

2) žalą padariusio asmens kaltę;

Žalą padariusio asmens kaltės nustatymas priklauso nuo pažeidžiamos vertybės ir paties pažeidimo pobūdžio. Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatas 1998 m. gegužės 15 d. nutarime „Dėl LR CK 7, 7–1 str. ir LR visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje“ konstatavo, kad žalos dydį lemiantis žinių paplitimo mastas nustatomas įvertinant atsakovo galimybę numatyti, kaip plačiai tam tikroje aplinkoje paskleistos tokios žinios galėjo paplisti įprastinėmis sąlygomis.⁵⁷

Pažymėtina tai, kad žalą padariusio asmens kaltės nustatymas lemia ne tik neturtinės žalos padidinimą, bet ir sumažinimą. Pvz., LAT 2000 m. gegužės 1 d. nutartyje I. Sadauskienė v. UAB „Lietuvos rytas“ Nr. 3K–3–487/2000 teismas sumažino priteistos žalos dydį nuo 10 000 iki 3000 Lt, atsižvelgdamas į atsakovo kaltės laipsnį, jo elgesį po to, kai buvo išspausdinta fotonuotrauka, paskleidimo būdą ir formą, leidinio tiražą ir kitas aplinkybes.⁵⁸

Nustatydamas neturtinės žalos dydį teismas taip pat turi atsižvelgti į:

3) žalą padariusio asmens turtinę padėtį;

Pažymėtina tai, kad nukentėjusiojo turtinė padėtis ir socialinis statusas nustatant neturtinės žalos dydį neturi reikšmės.

Tokios pozicijos laikosi ir LAT. Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1998 m. gegužės 15 d. nutarime „Dėl LR CK 7, 7–1 str. ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje“ konstatuota, kad nepaisant įvairių žmonių socialinių skirtumų bei visuomenės požiūrio į atskirą asmenį (garbė) ar paties asmens į save (orumas) skirtingumą, teismai, vertindami neteisėtus veiksmus bei jų pasekmes, turėtų vadovautis asmenų lygybės prieš įstatymą principu. Į ieškovų padėties visuomenėje skirtingumus gali būti atsižvelgiama tik įvertinant pažeidimo sukeltas pasekmes. Vilniaus rajono apylinkės teismas 2002 m. rugpjūčio 7 d. civilinėje byloje Nr. 2-597-08-2002 vertindamas pažeidimo sukeltas pasekmes atkreipė dėmesį, jog sprendžiant priteistinos moralinės žalos dydį teismas atsižvelgia į tai, jog atsakovo sunki materialinė padėtis, įmonė nuostolingai dirba.⁵⁹

LAT 2001 m. kovo 27 d. nutartyje byloje J. Ragelis v. LR teisingumo ministerija ir LR generalinė prokuratūra Nr. 3K–3–155/2001 teismas konstatavo, kad nei Civilinis kodeksas, nei įstatymo 7 straipsnio 7 dalis nenumato asmens socialinės ar visuomeninės padėties kaip

⁵⁷ Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo senato 1998 m. gegužės 15 d. nutarimas Nr. 1 “Dėl Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 7, 7 – 1 straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas” ir apžvalga // Teismų praktika. – 1998, Nr. 9.

⁵⁸ Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. gegužės 1 d. nutartis civilinėje byloje I. Sadauskienė v. UAB „Lietuvos rytas“. Nr. 3K–3–487/2000.

⁵⁹ Lietuvos Respublikos Vilniaus rajono apylinkės teismo 2002 m. rugpjūčio 7 d. nutartis civilinėje byloje J. Bartkevičius v. UAB „Rejspa“. Nr. 2-597-08-2002.

kriterijaus, kuriuo remiantis būtų galima mažinti atlygintinos žalos dydį. Teisėjų kolegija sutinka su kasacinio skundo argumentais, kad tokie kriterijai yra diskriminaciniai, taigi pažeidžiantys Konstitucijos 29 straipsnyje ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 14 straipsnyje įtvirtintą asmenų lygiateisiškumo principą.⁶⁰

Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1975 m. kovo 14 d. priimtoje rezoliucijoje Nr. (75)7 taip pat numatyta, kad apskaičiuojant neturtinę žalą neturėtų būti atsižvelgiama į nukentėjusiojo asmens turtinę padėtį.⁶¹

Nustatydamas neturtinės žalos dydį teismas turi atsižvelgti į tai:

4) ar padaryta turtinė žala, į padarytos turtinės žalos dydį.

Tačiau pažymėtina tai, kad atsakomybė už padarytą moralinę žalą nėra tiesiogiai priklausoma nuo turtinės žalos padarymo fakto ir gali būti taikoma tiek kartu su turtine atsakomybe, tiek ir atskirai. Įstatymai nenumato papildomo pagrindo, būtino atsirasti civilinei atsakomybei už moralinės (neturtinės) žalos padarymą, t. y. kartu ir turtinės žalos padarymo fakto⁶² (LAT 2001 m. spalio 11 d. nutartis byloje V. Toropovas v. LR aplinkos ministerijos Klaipėdos regiono departamento Pakrančių apsaugos tarnyba Nr. 3K-7-688/2001).

Nustatydamas neturtinės žalos dydį teismas tai pat turi atsižvelgti į kitas bylai reikšmės turinčias aplinkybes; asmenines nukentėjusiojo savybes ir kt., sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijus.

Civiliniame kodekse nurodytas žalos dydžio kriterijų sąrašas nėra baigtinis. Kitos turinčios reikšmės bylai aplinkybės yra nustatomos kitų įstatymų ar teismo nagrinėjant bylą ir atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes. Pavyzdžiui, LAT 2003 m. kovo 26 d. nutartis byloje N. Žungailienė v. SP UAB „Vilniaus troleibusiai“ ir ADB „Preventa“ Nr. 3K-3-371/2003. Teismas konstatavo, kad Kasaciniame skunde buvo keliamas vienas teisės taikymo klausimas – Civilinio kodekso 6.250 straipsnio 2 dalies, reglamentuojančios neturtinės žalos dydžio nustatymą, aiškinimas ir taikymas ginčo teisiniams santykiams reguliuoti, dėl kurio teisėjų kolegija pasisakė. Ieškovė, kreipdamasi į teismą, prašė priteisti dėl sveikatos sužalojimo patirtą turtinę žalą (netektą uždarbį, negautas pajamas, gydymo išlaidas) bei neturtinėms teisėms ir interesams padarytą žalą – neturtinę žalą. Neturtinės žalos atlyginimą sveikatos sužalojimo atveju nustato Civilinio kodekso 6.283 straipsnio 1 dalis ir 6.250 straipsnio 2 dalis. Atlygintinos neturtinės žalos ribų (minimumo ar maksimumo) įstatymas (Civilinio kodekso 6.250 str.)

⁶⁰ Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. kovo 27 d. nutartis civilinėje byloje J. Ragelis v. LR teisingumo ministerija ir LR generalinė prokuratūra. Nr. 3K-3-155/2001.

⁶¹ Council of Europe. Committee of Ministers. Resolution (75)7 „On compensation for Physical injury or Death“. (Adopted by the Committee of Ministers on 14 March 1975 at the 243rd meeting of the Ministers' Deputies). <http://www.coe.int/>; prisijungimo laikas: 2006-10-10

⁶² Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. spalio 11 d. nutartis civilinėje byloje V. Toropovas v. LR aplinkos ministerijos Klaipėdos regiono departamento Pakrančių apsaugos tarnyba. Nr. 3K-7-688/2001.

nenustato, įvertinti neturtinę žalą palikta teismui, nes tai yra fakto klausimas. Spręsdamas šį klausimą, teismas turi vadovautis Civilinio kodekso 6.250 straipsnio 2 dalyje įtvirtintais neturtinės žalos piniginio įvertinimo kriterijais, t.y. nustatydamas neturtinės žalos dydį turi atsižvelgti į: 1) jos pasekmes; 2) žalą padariusio asmens kaltę; 3) jo turtinę padėtį; 4) padarytos turtinės žalos dydį; 5) kitas turinčias reikšmės bylai aplinkybes; 6) sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijus. Tiek pirmosios, tiek apeliacinės instancijų teismai, nustatydami neturtinės žalos dydį dėl sveikatos sužalojimo, netinkamai aiškino ir taikė Civilinio kodekso 6.250 straipsnio 2 dalyje įtvirtintus neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijus, neatsižvelgė į tai, kad, nustatant žalos dydį, turi būti atsižvelgta į visumą įstatyme nurodytų kriterijų, taip pat į kitas turinčias reikšmės bylai aplinkybes, nes įstatyme nurodytas kriterijų sąrašas nėra baigtinis. Kitos turinčios reikšmės bylai aplinkybės gali būti pripažintos teismo. Tuo tarpu pirmosios instancijos teismas, taikydamas Civilinio kodekso 6.250 straipsnio 2 dalį ir nustatydamas neturtinės žalos dydį, rėmėsi tik sužalojimo pasekmėmis, nukentėjusiosios patirtais fiziniais ir dvasiniais išgyvenimais, o apeliacinės instancijos teismas iš esmės rėmėsi tik atsakovo SP UAB „Vilniaus troleibusai“ turtine padėtimi. Dėl netinkamo materialinės teisės normos (Civilinio kodekso 6.250 str. 2 d.) aiškinimo ir taikymo ginčo teisiniams santykiams reguliuoti, teismų priimtų sprendimų dalys dėl neturtinės žalos atlyginimo negali būti laikomos teisėtomis ir pagrįstomis (Civilinio proceso kodekso 358 str. 2 d.). Kaip jau buvo minėta, įstatymas nustato kriterijus, į kuriuos turi atsižvelgti teismas, apskaičiuodamas neturtinės žalos atlyginimo dydį. Tai konkrečiais ir vertinamaisiais požymiais apibrėžiami kriterijai: žalą padariusio asmens kaltė, jo turtinę padėtį, padarytos turtinės žalos dydis, nukentėjusiojo patirtų fizinių ir dvasinių kančių pobūdis, individualios nukentėjusiojo savybės (amžius, profesija ir kt.).⁶³

Taigi teismo nustatoma neturtinės žalos dydį lemia visuma bylos aplinkybių, kurios pagal įstatymą ar teismo pripažinimu turi įtakos neturtinės žalos dydžiui.

Neturtinės žalos dydžio nustatymas pasižymi tam tikra specifika, ir atskirus aspektus būtina išanalizuoti atskirai:

1) Nustatinėjant neturtinės žalos dydį svarbu turėti galvoje, kad neturtinės žalos atlyginimo srityje visiško žalos atlyginimo principas (*restitutio in integrum*) objektyviai negali būti taikomas visa apimtimi. Įstatymas numato piniginę satisfakciją, kuria siekiama kiek įmanoma teisingiau kompensuoti nukentėjusiojo patirtą dvasinį, fizinį skausmą ir kt.

2) Nustatinėjant neturtinės žalos dydį, svarbiausias vaidmuo tenka teismui. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ne kartą yra pažymėjęs, kad neturtinė žala yra bendrieji nuostoliai, kurių

⁶³ Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje N. Žungailienė v. specialios paskirties UAB „Vilniaus troleibusai“. Nr. 3K-3-371/2003.

konkretus dydis nėra įrodinėjamas. Jis pagal teisiškai reikšmingų konkrečioje byloje kriterijų visumą nustatomas teismo.

3) Neturtinės žalos dydis nustatinėjamas, atsižvelgiant į Civilinio kodekso 6. 250 str. numatytus kriterijus. Tačiau kriterijų sąrašas nėra baigtinis. Atskirų kategorijų bylose specialūs įstatymai gali numatyti ir papildomus kriterijus. Pvz., pagal AGTĮ autorių teisių gynimo bylose atsižvelgiama: į neteisėtų veiksmų trukmę, priežastis, kūrinio mastą, kaltės laipsnį, kelio užkirtimo galimybes, kūrinio populiarumą ir kt.

4) Neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijai nekvestionuojami. Teismas, nustatinėdamas atlygintinos žalos dydį, turi įvertinti visus įstatymo nustatytus kriterijus, kiekvieno iš jų tarpusavio santykį, atsižvelgiant į ginamos vertybės specifiką.

Pvz., LAT 2003 m. kovo 26 d. nutartyje byloje N. Žungailienė v. UAB „Vilniaus troleibusiai“ Nr. 3K–3–371 teismas konstatavo, kad atsakovas – SP UAB „Vilniaus troleibusiai“ yra juridinis asmuo, pelno siekianti įmonė, todėl jos turtinė padėtis (turimos skolos), teisėjų kolegijos nuomone, negali būti pagrindas gerokai mažinti atlygintinos neturtinės žalos dydį. Esminis neturtinės žalos atlyginimo kriterijus, sužalojus sveikatą, yra sužalojimo pasekmės ir dėl to patirti dvasiniai išgyvenimai, kurie teismų nustatyti įvertinant sužalojimo sunkumą, išlikusį ieškovės sveikatos ir išvaizdos pažeidimą, asmenines savybes – jauną amžių, profesinį išsilavinimą ir galimybių praradimą. O tai, kad žalą padaręs asmuo yra juridinis asmuo, pelno siekianti įmonė ar net įmonė, finansuojama iš valstybės biudžeto (pvz., ligoninė), netgi atsižvelgiant į jos turtinę padėtį (turimos skolos), negali būti pagrindas gerokai mažinti atlygintinos neturtinės žalos dydį.⁶⁴

Garbės ir orumo gynimo bylose suformuota praktika, kad viešo asmens garbės ir orumo gynimo pagrindinis būdas yra paskelbtų žinių paneigimas, o moralinės žalos turtinio atlyginimo dydis neturi būti pernelyg didelis⁶⁵ (LAT 2000 m. vasario 24 d. nutartis byloje V. Žiemelis v. UAB „Lietuvos rytas“, Nr. 3K–7–130/00, LAT 2001 m. gegužės 14 d. nutartis byloje S. Černiauskaitė v. Tauragės rajono meras ir kt., Nr. 3K–3–529/01).

Toks teismų mėginimas diferencijuoti atskirus žalos dydžio kriterijus sveikintinas, tačiau, kaip matyti iš teisminės praktikos, taikomas toli gražu nedažnai: įstatymu apibrėžti neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijai ne visada ir ne visi įvertinami, geriausiu atveju apsiribojama įstatymo numatytų neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijų išvardijimu. Ne visada analizuojama atskirų kriterijų reikšmė ginant vieną ar kitą vertybę.

⁶⁴ Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje N. Žungailienė v. specialios paskirties UAB „Vilniaus troleibusiai“. Nr. 3K–3–371/2003.

⁶⁵ Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. gegužės 14 d. nutartis civilinėje byloje S. Černiauskaitė v. Tauragės rajono meras ir kt. Nr. 3K–3–529/01.

5) Kitas būtinas paminėti neturtinės žalos dydžio nustatymo aspektas yra tas, kad nustatant neturtinės žalos dydį turi būti atsižvelgta į suformuotą teismų praktiką šiuo klausimu.

Tokios pozicijos laikosi ir LAT. Pvz., LAT 2002 m. rugsėjo 23 d. nutartyje V. Zigmantas v. UAB „Klaipėdos laikraščio redakcija“ Nr. 3K–3–1044/2002 pažymėta, kad tinkamai taikant materialines teisės normas dėl garbės ir orumo gynimo turi būti atsižvelgiama į susiklosčiusią teismų praktiką dėl žalos dydžio nustatymo šios kategorijos bylose.⁶⁶

6) Kitas būtinas paminėti neturtinės žalos dydžio nustatymo aspektas yra tas, kad nustatant neturtinės žalos dydį turi būti atsižvelgta į pačių ginamų vertybių specifiką bei jų tarpusavio santykį. Šio reikalavimo taikymą apsunkina tai, kad nėra vieno konceptualaus požiūrio į neturtinės žalos atlyginimą pažeidus skirtingas vertybes. Kyla klausimas, ar turi neturtinės žalos dydis skirtis priklausomai nuo ginamos vertybės, ar galima jas lyginti ir vertinti pagal aktualumą? Ar neturtinės žalos dydis turi ir gali būti skirtingas ginant, pvz., teisę į gyvybę ir sveikatą, kurios savo esme yra absoliučios teisės, ir ginant teisę į privatų gyvenimą ar garbę ir orumą, kurios yra santykinės teisės? Vienareikšmio atsakymo neteikia nei teisės mokslas, nei teismų praktika, nors kai kuriais atvejais neadekvatumas akivaizdus.

Analizuojant ginamos vertybės aktualumą ir visuomeninį jos vertinimą kaip kriterijų nustatant neturtinės žalos dydį, paminėtina LAT 2003 m. vasario 19 d. nutartis byloje J. Jakštas, J. Juškaitis, R. Girkontaitės ir kt. v. UAB „Mūsų gairės“ Nr. 3K–3–273/2003, kurioje teismas sumažino neturtinės žalos dydį atsižvelgdamas į tai, kad jei kūrinys nepriimtinas mūsų dabarties visuomenės moralės požiūriu, ginant tokio kūrinio autoriaus neturtines teises, negalėtų būti taikomi tokie pat moralinės žalos atlyginimo kriterijai bei standartai, kaip kitiems kūriniam.⁶⁷

Tokia pozicija, mano įsitikinimu, kritikuotina jau vien dėl to, kad ginant autoriaus teisę į kūrinio neliečiamybę, pati ši teisė negali būti vertinama atsietai nuo to, kad kūryba yra dvasinio išgyvenimo procesas, susijęs su ypatingai jautriais asmeniniais autoriaus jausmais ir išgyvenimais, jo mintimis, ir atitinkami pakeitimai, jo kūrinio iškraipymai, nors jie, vertinant formaliai, ir nėra dideli, pačiam autoriui gali būti skausmingi ir jo suprantami kaip nepagarba jo kūriniumi, taigi ir jam kaip asmenybei – kūrėjui.

Todėl vertinti paties kūrinio vertingumą laikmečio požiūriu kaip pagrindą mažinti neturtinės žalos atlyginimą reikėtų labai atsargiai. Juo labiau, kad toje pačioje byloje teismas pažymėjo, kad nors toks kūrinys nėra socialiai vertingas mūsų laikmečio požiūriu, mažinti priteisiamos neturtinės žalos dydį būtina turint omenyje Lietuvos istorinę praeitį, didžiosios dalies visuomenės neigiamą ir pašaipų požiūrį į atitinkamą sovietinio laikotarpio kūrybą.

⁶⁶ Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. rugsėjo 23 d. nutartis civilinėje byloje V. Zigmantas v. UAB „Klaipėdos laikraščio redakcija“. Nr. 3K–3–1044/2002.

⁶⁷ Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. vasario 19 d. nutartis civilinėje byloje J. Jakštas, J. Juškaitis, R. Girkontaitės ir kt. v. UAB „Mūsų gairės“. Nr. 3K–3–273.

Autoriui apskritai gali būti skausmingas jau pats kūrinio, kuriam publikuoti leidimo jis nedavė, išspausdinimas naujai leidžiamame leidinyje, nepaisant to, kad buvo priteista didesnė ar mažesnė kompensacijos suma už atitinkamų turtinių teisių pažeidimą.

7) Nustatinėjant neturtinės žalos dydį svarbus tiek subjektyvus nukentėjusiojo padėties, tiek visuomeninis konkretaus pažeidimo vertinimas.

Atsižvelgiant į tai, kad neturtinės žalos dydžio objektyviai neįmanoma apskaičiuoti ir negalima objektyviai išmatuoti nukentėjusiojo patiriamų kančių ir juo labiau jų tiksliai įvertinti pinigais, Rusijos teisės mokslininkas A. Erdelevskis siūlo nustatyti preziumuojamą neturtinės žalos dydį, t. y. teismui orientuotis į tokį neturtinės žalos dydį, kokį atitinkamai pažeidus neturtines vertybes turėtų išgyventi (negalėtų neišgyventi) vidutinis protingai ir adekvačiai į situaciją reaguojantis asmuo.⁶⁸ Iš esmės, kaip teigia A. Erdelevskis, taip apibūdinama preziumuojama neturtinė žala atspindi visuomeninį neturtinių vertybių pažeidimo vertinimą. Teismui nustatius preziumuojamą neturtinės žalos dydį, jis galėtų kisti priklausomai nuo konkrečios situacijos ir konkrečių nukentėjusios šalies savybių ir vertinimo (subjektyvus faktorius).

Lietuvos teismų praktika nustatinėjant neturtinės žalos dydį šiuo klausimu yra nevienareikšmė. Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1998 m. gegužės 15 d. nutarime „Dėl LR CK 7, 7–1 str. ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje“ numatyta, kad nustatydamas žalos dydį teismas turėtų remtis normalaus protingo žmogaus pasaulio suvokimu ir dvasine pusiausvyra, išskyrus tuos atvejus, kai žinias paskleidęs asmuo numatė ir galėjo numatyti, kad ieškovas žinias priims kitaip.⁶⁹ Vienoje iš bylų pabrėžiama, kad įrodinėjant patirtą neturtinę žalą, svarbu turėti omenyje tai, jog šiuo atveju inter alia yra kalbama ir apie konkretaus žmogaus vidinę subjektyvią būseną, kurią jis išgyvena dėl patirto jo teisių pažeidimo. Tai būtina turėti omenyje vertinant padarytą neturtinę žalą atsižvelgiant į visas aplinkybes. Bandytas vertinti ir analizuoti kito asmens vidinę būseną, jo vidinius išgyvenimus, kaip nors hipotetiškai lyginti juos su galimais kitų asmenų išgyvenimais tokioje pat situacijoje, būtų neetiškas ir nekorektiškas. Kita vertus, toje pačioje teismo nutartyje pažymima, kad konkrečioje byloje susiklosčiusių faktinių aplinkybių visumos kontekste gali būti ir tam tikrų objektyvių veiksnių, jau savaime bylojančių apie asmeniui padarytą neturtinę žalą.⁷⁰

⁶⁸ Эрделевский А. М. Компенсация морального вреда. Москва, 2004.

⁶⁹ Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo senato 1998 m. gegužės 15 d. nutarimas Nr. 1 “Dėl Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 7, 7 – 1 straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas” ir apžvalga // Teismų praktika. – 1998, Nr. 9.

⁷⁰ Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. spalio 20 d. nutartis civilinėje byloje R. Litviskaitė v. UAB „Brolių Tomkų leidyba“. Nr. 3K-3-1000/2003.

(LAT 2003 m. spalio 30 d. nutartis byloje R. Litvinaitė v. UAB „Brolių Tomkų leidyba“ Nr. 3K-3-1000/2003).

IŠVADOS IR SIŪLYMAI

Pagal pasirinktą tyrimo metodiką iškeltas darbo tikslas buvo pasiektas. Naudojantis teisės norminiais aktais, moksline literatūra, moksliniais straipsniais, teismų praktika ir kt. buvo išanalizuota asmeninių neturtinių, nesusijusių su turtinėmis, teisių apsauga ir gynyba civilinėje teisėje. Darbe išanalizuotos ir pateiktos pagrindinės asmeninių neturtinių, nesusijusių su turtinėmis, teisių sampratos ir koncepcijos. Išnagrinėti nacionaliniai teisės aktai, jų kolizijos ir taikymo problemos. Išanalizuoti ir pateikti Lietuvos Teismų sprendimai, nagrinėjantys asmeninių neturtinių, nesusijusių su turtinėmis, teisių apsaugą ir gynybą. Iškelta darbo hipotezė – asmeninių neturtinių, nesusijusių su turtinėmis, teisių apsaugos ir gynybos institutas civilinėje teisėje nėra vienodai taikomas Lietuvos teismų praktikoje, pasitvirtino. Tai daugiausia pasakytina apie neturtinės žalos atlyginimą. Lietuvos teismų praktikoje neturtinės žalos atlyginimas dažnai taikomas arba pernelyg išplečiant jo taikymo ribas, arba neturtinės žalos atlyginimas taikomas labai retai. Nėra vieno, konceptualaus požiūrio į neturtinės žalos atlyginimo institutą.

1. Neturtinės vertybės nuo turtinių skiriasi savo objektu. Neturtinių vertybių objektas yra ne turtas, o tam tikra asmens nuo jo neatskiriama įgimta arba įgyta savybė. Šio objekto ypatumas yra tai, kad jis neatskiriamas nuo jo turėtojo, nes jis yra jo substancija. Jis neturi ekonominės vertės, t.y. jo negalima įvertinti pinigais, todėl neturtinių vertybių objektas paprastai negali būti perleistas nei kitų asmenų nuosavybėn, nei perduotas kitiems asmenims naudotis pagal nuomos, panaudos sutartis ar kitaip.
2. Neturtinių vertybių ir neturtinių teisių įtvirtinimas suponuoja pareigą valstybei ir įstatymų leidėjui užtikrinti jų tinkamą įgyvendinimą ir numatyti realias jų gynimo priemones. Civilinė teisė reglamentuoja tik tuos asmeninius santykius, kurie yra reikšmingi ne tik pačiam asmeniui, bet ir visuomenei. Teisė paprastai neturi kištis į tuos asmeninius neturtinius santykius. Todėl asmeninių neturtinių santykių reglamentavimas yra išimtinis civilinės teisės reglamentavimo objektas, t.y. civilinė teisė reglamentuoja tik tuos asmeninius neturtinius santykius, kuriuos numato Civilinis kodeksas arba kitas įstatymas. Vadinasi, jei įstatymai nenustato, kad vieni ar kiti asmeniniai neturtiniai santykiai yra reglamentuojami civilinės teisės normomis, tai jie ir nepatenka į civilinės teisės reglamentavimo sritį.
3. Neturtinėmis vertybėmis asmenys naudojasi savo nuožiūra. Neturtinių vertybių teisinio reguliavimo specifika ta, kad įstatymais numatomos ne jų įgyvendinimo, o galimo trečiųjų asmenų kišimosi į asmeniui priklausančių neturtinių teisių ir vertybių sritį ribos, šių vertybių gynimo ir prevencijos priemonės. Reglamentuojant civilinius teisinius asmeninius santykius ir rūpinantis jų teisine apsauga įgyvendinamas vienas iš pagrindinių nesikišimo į privačius santykius principų.

4. Pažeistų asmeninių neturtinių teisių gynimo ypatumas yra tas, kad jos ginamos būdais, neturinčiais tikslo atkurti nukentėjusio asmens pažeistus turtinius interesus. Neturtinės vertybės, neturtinės teisės, jas pažeidus, ginamos ne tik civilinės teisės nustatytais civilinių teisių gynimo būdais. Civilinių teisių gynimo priemonių taikymas neužkerta kelio taikyti ir kitų teisės šakų numatytas priemones.
5. Neturtinė žala yra atlyginama tais atvejais, kai tai numato įstatymai (Civilinio kodekso 6.250 str.). Neturtinė žala visais atvejais atlyginama, kai ji padaryta dėl nusikaltimo, asmens sveikatai, dėl asmens gyvybės atėmimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais. Tokia nuostata yra ginčytina, todėl, kad nevisiškai atitinka Konstitucijoje įtvirtintą žalos atlyginimo principą (30 straipsnis). Jis turi būti suprantamas kaip nurodymas įstatymų leidėjui leisti tokius įstatymus, kuriais numatyti žalos atlyginimą visais atvejais, kai žala padaryta. Įstatymą taikančios institucijos turi užtikrinti žalos atlyginimą tuomet, kai ji nustatyta. Neturtinė žala pripažįstama esanti (preziumuojama), kai teismas nustato jos požymius. Tuomet teismas turi pagal įrodytus kriterijus nustatyti konkretų nuostolių dydį. Įstatymas, nurodydamas atvejus, kuriais neturtinė žala atlyginama ir pabrėždamas, kad neturtinė žala atlyginama tik įstatyme nurodytais atvejais (Civilinio kodekso 6.263 straipsnio 2 dalis), kartu pasako, kad kitais atvejais neturtinė žala neatlyginama. Tai siaurina asmens galimybes gauti žalos atlyginimą tuomet, kai ji nustatyta objektyviai esant ir kyla abejonių dėl tokių nuostatų konstitucingumo.
6. Sistemiškai aiškinant Civilinio kodekso nuostatas galima daryti išvadą, kad neturtinės žalos atlyginimo galimybė numatyta visų neturtinių vertybių pažeidimo atvejais.
7. Teismai ne kartą yra pažymėję, kad neturtinės žalos taikymo esmė ta, kad vien tik atitinkamos neturtinės teisės pažeidimas ex facto nereiškia ir neturtinės žalos padarymo, t. y. neturtinės žalos atlyginimui už neturtinių teisių pažeidimą yra būtinos visos civilinės atsakomybės sąlygos (neteisėti veiksmai, priežastinis ryšys, kaltė bei žala).
8. Neturtiniuose santykiuose įstatymai įpareigoja asmenį susilaikyti nuo veiksmų, kuriais būtų pakenkiama bet kurio kito visuomenės nario ar ūkinio subjekto neturtinėms vertybėms. Šios pareigos pažeidimo konstatavimas yra viena iš sąlygų atlyginti neturtinę žalą. Tačiau vien tik neteisėtų, pasekmių nesukeliančių, veiksmų atlikimas nėra vienintelis pagrindas atsirasti teisinei atsakomybei. Kitas svarbus pagrindas yra pati neturtinė žala.
9. Vienas esminių praktikoje kylančių problemų yra neturtinės žalos, kaip pagrindo atlyginti žalą, įrodinėjimas. Neturtinė žala gali būti įrodinėjama visomis įstatymų leidžiamomis įrodinėjimo priemonėmis (rašytiniais įrodymais, ekspertų išvadomis (ypač jei tai susiję su sveikatos sužalojimu, liudytojų parodymais, šalių paaiškinimais ir kt.). Taigi vertinant, ar yra pagrindas atlyginti neturtinę žalą, žalos padarymo faktas, kaip civilinės atsakomybės pagrindas, turi būti nustatytas, o pats šis faktas nustatomas, atsižvelgiant tiek į nukentėjusios

šalies paaiškinimus, kitus byloje surinktus įrodymus, pažeistą vertybę, tiek į visuomeninį tokio pažeidimo vertinimą.

10. Civilinės atsakomybės sąlyga yra būtinas priežasties ir pasekmių ryšys. Jis yra konkretus, egzistuoja objektyviai ir taikant atsakomybę turi būti įrodytas. Teisinei atsakomybei taikyti nustatytas konkretus ryšys yra vadinamas teisiškai reikšmingu. Priežastinis ryšys yra teisiškai reikšmingas, jeigu dėl asmens veiksmų žalos atsiradimo galimybė virsta tikrove arba neigiamų pasekmių abstrakti galimybė – konkrečia galimybe. Teisiškai nereikšmingas priežastinis ryšys yra atsitiktinis.
11. Nors neturtinės žalos atlyginimas, kaip civilinių teisių gynimo būdas, taikytas dar prieš įsigaliojant Civiliniam kodeksui (pvz., už garbės ir orumo pažeidimą, autorių teisių, privataus gyvenimo pažeidimus ir kt.), tačiau naujajame Civiliniame kodekse išplėtus neturtinės žalos taikymo galimybes, nustatius tiek neturtinės žalos sampratą, tiek neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijus, Lietuvos teismų praktikoje neturtinės žalos atlyginimas dažnai taikomas arba pernelyg išplečiant jo taikymo ribas, arba neturtinės žalos atlyginimas taikomas labai retai. Nėra vieno, konceptualaus požiūrio į neturtinės žalos atlyginimo institutą, todėl dažni atvejai, kai už sunkų nusikaltimą prieš asmenį priteisiama mažesnio dydžio kompensacija nei už garbės ir orumo pažeidimą, kuris iš esmės nesukėlė sunkių pasekmių.
12. Viena esminių problemų, lemiančių netinkamą neturtinės žalos instituto taikymą, yra ta, kad nustatant neturtinės žalos dydį neįvertinami visi įstatyme numatyti neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo kriterijai, geriausiu atveju apsiribojant jų išvardijimu, be to, šie kriterijai visiškai nediferencijuojami, neaiškus jų tarpusavio santykis atskirų neturtinių vertybių gynimo bylose.
13. Teisingas teisės normų, reguliuojančių neturtinės žalos atlyginimą, aiškinimas ir taikymas yra itin svarbus, kadangi jis yra pagrindinis esmingiausių teisės ginamų vertybių gynimo būdas. Įstatymų nustatyti neturtinės žalos atlyginimo pagrindai ir kriterijai yra būtini įvertinti nagrinėjant kiekvieną bylą dėl neturtinės žalos atlyginimo, kad būtų išvengta subjektyvumo, teisinio santykio šalių interesų pusiausvyros pažeidimų ir vėlesnių spekuliacijų šiuo klausimu, o jų dar pasitaiko nemažai tiek teisininkų diskusijose, tiek žiniasklaidoje.
14. Lemiamas vaidmuo tinkamam neturtinės žalos atlyginimo kaip civilinių teisių gynimo būdo taikymui dėl daugumos vertinamųjų šio instituto nuostatų pobūdžio teks teisės teoretikams ir teismams, kurie turėtų padėti išaiškinti aktualius klausimus, kylančius civilinių teisių santykių dalyviams naudojantis įstatymų suteiktomis teisėmis.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminiai šaltiniai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 15-597.
3. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 50-1598.
4. Lietuvos Respublikos biocheminių tyrimų etikos įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 44-1247.
5. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
6. Lietuvos Respublikos darbuotojų saugos ir sveikatos darbe įstatymas // Valstybės žinios. 1993, Nr. 55-1064.
7. Lietuvos Respublikos draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 73-1742.
8. Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymas // Valstybės žinios. 1992, Nr. 29-841.
9. Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 110-3207.
10. Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 102-2317.
11. Lietuvos Respublikos potencialiai pavojingų įrenginių priežiūros įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 46-1116.
12. Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 63-1231.
13. Lietuvos Respublikos vertybinių popierių viešosios apyvartos įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 16-412.
14. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 60-1945.
15. Lietuvos Respublikos Visuomenės informavimo įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 71-1706.
16. Lietuvos Respublikos žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimo profesine liga laikinasis įstatymas // Valstybės žinios. 1997, Nr. 67-1656.
17. Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymas // Valstybės žinios. 1997, Nr. 104-2618.

18. Atleidimo nuo nenugalimos jėgos (force majeure) aplinkybėms taisyklės, patvirtintos Vyriausybės 1996 m. liepos 15 d. Nutarimu Nr. 840 // Valstybės žinios. 1996, Nr. 68-1652.
19. Dėl potencialiai pavojingų įrengimų ir pavojingų darbų (gamybos procesų) sąrašų patvirtinimo – Vyriausybės 1994 m. gruodžio 14 d. nutarimas Nr. 1251 // Valstybės žinios. 1994, Nr. 98-1943.
20. Dėl žalos atlyginimo už pakenkimą sveikatai ar dėl nukentėjusiojo mirties mokėjimo keičiantis nuosavybės formoms – Vyriausybės 1992 m. rugpjūčio 10 d. nutarimas Nr. 607 // Valstybės žinios. 1992, Nr. 27-803.
21. Dėl kraujo ir kraujo sudėtinių dalių paėmimo iš donorų tvarkos, davimo dozių ir dažnumo patvirtinimo dėl kraujo ir kraujo sudėtinių dalių paėmimo iš donorų tvarkos, davimo dozių ir dažnumo patvirtinimo Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministerijos 1998 m. spalio 22 d. įsakymas Nr. 605 // Valstybės žinios. 1998, Nr. 94-2624.
22. Vietinių gamintojų ir žalos nustatymo tvarka, patvirtinta Lietuvos Respublikos ūkio ministerijos ir Lietuvos Respublikos valdymo reformų ir savivaldybių reikalų ministerijos 1998 m. rugpjūčio 7 d. įsakymu Nr. 290/50 // Valstybės žinios. 1998, Nr. 72-2108.
23. Žalos atlyginimo nukentėjusiesiems dėl sveikatos sužalojimo darbe ar susirgimo profesine liga, kai ši prievolė pereina valstybei, tvarka, patvirtinta Vyriausybės 1997 m. rugsėjo 15 d. nutarimu Nr. 997 // Valstybės žinios. 1997, Nr. 86-2162.
24. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.– Roma, 1950 m. lapkričio 4 d.
25. 1992 m. Tarptautinė konvencija dėl civilinės atsakomybės už taršos nafta padarytą žalą // Valstybės žinios. 2000, Nr. 43-1224.
26. 1992 m. Tarptautinė konvencija dėl tarptautinio taršos nafta padarytos žalos kompensavimo fondo įkūrimo // Valstybės žinios. 2000, Nr. 43-1225.
27. 1963 m. Vienos konvencija dėl civilinės atsakomybės už branduolinę žalą // Valstybės žinios. 1993, Nr. 72-1345.
28. Council of Europe. Committee of Ministers. Resolution (75)7 „On compensation for Physical injury or Death“. (Adopted by the Committee of Ministers on 14 March 1975 at the 243rd meeting of the Ministers' Deputies). <http://www.coe.int/> ; prisijungimo laikas: 2006-10-10
29. Virginia Bill of Rights June 12, 1776 // http://www.constitution.org/bor/vir_bor.htm ; prisijungimo laikas: 2006-10-14

Kita literatūra

30. Abramavičius A., Mikelėnas V. Įmonių vadovų teisinė atsakomybė. Vilnius: VĮ TIC, 1998.
31. Ambrasienė D., Baranauskas E. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004.
32. Andriulienė A., Baltutytė E., Birmontienė T. ir kt. Žmogaus teisės ir jų įtvirtinimas Lietuvos Respublikos konstitucinėje teisėje. Žmogaus teisės. Diskriminacijos draudimas Lietuvos ir tarptautinėje teisėje. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2004.
33. Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.
34. Birmontienė T. Privataus gyvenimo neliečiamumas. Asmens konstitucinės teisės Lietuvoje (konferencijos medžiaga). Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1996. P. 109-120.
35. Birmontienė T. Žmogaus teisių raida ir perspektyvos Lietuvoje // Jurisprudencija. Vilnius. 2000, t. 15(7). P. 66-72.
36. Cirtautienė S. Neturtinės žalos atlyginimas kaip neturtinių vertybių gynimo būdas // Jurisprudencija. Vilnius. – 2005, t. 71(63). P. 5-15.
37. Civilinė teisė. Kaunas: Vėjusia, 1997.
38. Čepinskis J. ir kt. Draudimas. Kaunas: 1999.
39. Jočienė D. Europos žmogaus teisių konvencijos taikymas užsienio valstybių ir Lietuvos Respublikos teisėje. Vilnius: Eugrimas, 2000.
40. Kiršienė J., Pakalniškis, V. Ruškytė R., Vitkevičius P. Civilinė teisė. Bendroji dalis. I tomas. Vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004.
41. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2001.
42. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis. Pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003.
43. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. 1 dalis. Vilnius: Teisės institutas, 2000.
44. Lietuvos Respublikos Seimas, Jungtinių Tautų vystymo programa, Teisės institutas. Žmogaus teisės Lietuvoje. Vilnius: Naujos sistemos, 2005.
45. Meškauskaitė L. Žiniasklaidos pažeistų asmens konstitucinių teisių gynimo būdai // Jurisprudencija. Vilnius. – 2005, t. 64(56). P. 114-123.

46. Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995.
47. Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas. Vilnius: Justitia, 2001.
48. Mikelėnas V. Teisė į privatų gyvenimą ir jo gynimas. Asmeninės neturtinės teisės ir jų gynimas. Teminis straipsnių rinkinys. Vilnius: Justitia, 2001. P. 52-114.
49. Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Neturtinės žalos kompensavimas // Justitia. Vilnius. 1998, Nr. 2.
50. Mizaras V. Autorių teisės: civiliniai gynimo būdai. Vilnius: Justitia, 2003.
51. Neturtinė žala // <http://www.teisesklinika.lt/?s0=naujienos&item=65> ; prisijungimo laikas: 2006-10-25
52. Papirtis L.V., Baranauskas E., Kiršienė J., Kuralaitytė-Kvainauskienė I., Petrauskaitė D. Civilinė teisė. Bendroji dalis. II tomas. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005.
53. Rudzinskas A. Neturtinės žalos, atsiradusios dėl nesutartinių prievolių, atlyginimo klausimai // Jurisprudencija. Vilnius. – 2003, t. 37(29). P. 73-78.
54. Vaišvila A. Teisės teorija. Vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2004.
55. Tarptautinės sutartys ir dokumentai pilietinės visuomenės klausimais / Sudarytojas S. Katuoka. Vilnius, 2000.
56. Venckienė E. Žmogaus orumo ir teisės į orumą sampratų įvairovė ir jos kritinė analizė // Jurisprudencija. Vilnius. – 2005, t. 77(69). P. 91-98.
57. Vidrinskaitė S. Žmogaus teisių katalogas: Lietuvos Respublikos ir Europos Sąjungos teisinės aktualijos // Jurisprudencija. Vilnius. – 2006, t. 4(82). P. 6-12.
58. Žilys J. Teisėkūra ir Konstitucinė justicija // Teisės problemos. Vilnius. – 2000, Nr. 2. P. 85-98.
59. Žiobienė E. Aktualios Konstitucinės teisės į privatų gyvenimą apsaugos problemos // Jurisprudencija. Vilnius. – 2005, t. 64(56). P. 124-131.
60. The Civil Code of the Russian Federation // <http://www.russian-civil-code.com/PartI/SectionI/Subsection3/Chapter8.html> ; prisijungimo laikas: 2006-11-03
61. Gomien D., Harris D., Zwaak L. Law and practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 1996.
62. Holmes O. W., Jr. The Common Law. New York: Dower Publications Inc.
63. Philips S. James. Introduction to English Law. 12 ed. London: Butterworth's, 1989.

64. W. Page Keeton. The Law of Torts. 5 ed., St. Paul, Minn., West Publishing Co., 1984.
65. W. Page Keeton. The Law of Torts. 5 ed., St. Paul, Minn., West Publishing Co., 1984.
66. Гражданское право, том 2, полутом 2. Отв. ред. Суханов Е.А. Москва, БЕК, 2000.
67. Гражданское право, часть 2. Ред. Сергеев А.М., Толстой Ю.К. Москва, Проспект, 1998.
68. Комментарий части второй Гражданского кодекса Российской Федерации. Москва, Гардарика, 1996.
69. Эрделевский А. М. Компенсация морального вреда. Москва, 2004.
70. Голубев К. И., Нарижний С. В. Компенсация морального вреда как способ защиты неимущественных благ личности. Санкт-Петербург, 2004.
71. Малеина М. Н. Личные неимущественные права граждан. Москва, 2001.
72. Vedomosti Sjezda narodnych Deputatov SSSR i Verchovnovo Sovietsa SSSR. 1990. Nr. 26-492.

Internetinės svetainės

73. <http://europa.eu>
74. <http://www.lat.litlex.lt>
75. <http://www.lrs.lt>
76. <http://www.lrv.lt>
77. <http://www.mruni.lt>
78. <http://www.litlex.lt/portal>

Teismų praktika

79. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. sausio 20 d. nutarimas // Valstybės žinios. – 1997, Nr. 7-130.
80. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gegužės 6 d. nutarimas // Valstybės žinios. – 1998, Nr. 43-1187
81. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. birželio 1 d. nutarimas // Valstybės žinios. – 1998, Nr. 52-1435.

82. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas // Valstybės žinios. – 2000, Nr. 54-1585.
83. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo senato 1997 m. sausio 16 d. nutarimas Nr. 2 “Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo žalos, padarytos asmenį sužalojus, kitaip pakenkus jo sveikatai arba atėmus gyvybę” ir apžvalga // Teismų praktika. – 1997, Nr. 5/6.
84. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo senato 1998 m. gegužės 15 d. nutarimas Nr. 1 “Dėl Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 7, 7 – 1 straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas” ir apžvalga // Teismų praktika. – 1998, Nr. 9.
85. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo senato 2000 m. birželio 16 d. nutarimas Nr. 27 “Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo turinės žalos, padarytos eismo įvykio metu” ir apžvalga // Teismų praktika. – 2000, Nr. 13.
86. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. vasario 24 d. nutartis civilinėje byloje V. Žiemelis v. UAB „Lietuvos rytas“. Nr. 3K–7–130.
87. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. gegužės 1 d. nutartis civilinėje byloje I. Sadauskienė v. UAB „Lietuvos rytas“. Nr. 3K–3–487/2000.
88. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. kovo 27 d. nutartis civilinėje byloje J. Ragelis v. LR teisingumo ministerija ir LR generalinė prokuratūra. Nr. 3K–3–155/2001.
89. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. spalio 11 d. nutartis civilinėje byloje V. Toropovas v. LR aplinkos ministerijos Klaipėdos regiono departamento Pakrančių apsaugos tarnyba. Nr. 3K–7–688/2001.
90. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. gegužės 14 d. nutartis civilinėje byloje S. Černiauskaitė v. Tauragės rajono meras ir kt. Nr. 3K–3–529/01.
91. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. rugsėjo 23 d. nutartis civilinėje byloje V. Zigmantas v. UAB „Klaipėdos laikraščio redakcija“. Nr. 3K–3–1044/2002.
92. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje N. Žungailienė v. specialios paskirties UAB „Vilniaus troleibusai“. Nr. 3K–3–371/2003.
93. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. vasario 24 d. nutartis civilinėje byloje T. Gedmintienė v. R. Švilpa ir UAB „Brolių Tomkų leidyba“. Nr. 3K–3–294/2003.

94. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje I. Jupatovas v. AB „Vakarų laivų gamykla“. Nr. 3K-3-391.
95. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. lapkričio 5 d. nutartis civilinėje byloje N. Chmelevskienė v. UAB „Club 8 Company“. Nr. 3K-3-1049.
96. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. vasario 19 d. nutartis civilinėje byloje J. Jakštas, J. Juškaitis, R. Girkontaitės ir kt. v. UAB „Mūsų gairės“. Nr. 3K-3-273.
97. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. vasario 18 d. nutartis civilinėje byloje O. Rysis, M. Rysytė, V. Rysytė, J. Komarova ir N. Komarovas v. Všį Vilniaus universiteto ligoninės Santariškių klinikos. Nr. 3K-3-16/2004.
98. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. lapkričio 14 d. nutartis civilinėje byloje L.M. Sandienė v. Kauno Raudonojo Kryžiaus ligoninė. Nr. 3K-3-1140/2001.
99. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. spalio 20 d. nutartis civilinėje byloje R. Litviskaitė v. UAB „Brolių Tomkų leidyba“. Nr. 3K-3-1000/2003.
100. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. kovo 28 d. nutartis civilinėje byloje L. Karaliūtė v. G. Balionis, UAB „Julvita“, UAB „Abigus“. Nr. 3K-3-328/2001.
101. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. bandžio 16 d. nutartis civilinėje byloje J. Bartkevičius v. UAB „Rejspa“. Nr. 3K-3-535/2003.
102. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. bandžio 18 d. nutartis civilinėje byloje L. Zdanys, M. Zdanys, V. Zdanienė, G. Zdanys v. Všį Marijampolės ligoninė. Nr. 3K-7-255/2005.
103. Lietuvos Respublikos Vilniaus rajono apylinkės teismo 2002 m. rugpjūčio 7 d. nutartis civilinėje byloje J. Bartkevičius v. UAB „Rejspa“. Nr. 2-597-08-2002.
104. Lietuvos Respublikos Klaipėdos apygardos teismo 2003 m. balandžio 2 d. nutartis civilinėje byloje R. Litviskaitė v. UAB „Brolių Tomkų leidyba“. Nr. 3A-278 2003.

ASMENINIŲ NETURTINIŲ, NESUSIJUSIŲ SU TURTINĖMIS, TEISIŲ APSAUGA IR GYNIMAS CIVILINĖJE TEISĖJE

Pagrindinės sąvokos: asmeninės neturtinės teisės nesusijusios su turtinėmis, neturtinės teisės, neturtinės vertybės, neturtinių teisių (vertybių) apsauga, neturtinių teisių gynimas, neturtinė žala, neturtinės žalos atlyginimas, neteisėti veiksmai, žala, priežastinis ryšys, kaltė, neturtinės žalos dydis, neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijai.

Terminas asmeninės neturtinės teisės, nesusijusios su turtinėmis yra palyginti naujas lietuviškame teisiniame leksikone. Daugelis žmogaus gyvenimo sričių nėra paslėptos nuo pašalinių akių ir daug ką kiekvienas mūsų daro kitų apsuptyje, t.y. viešai, vis dėlto yra nemažai dalykų, kuriuos žmogus sąmoningai ar nesąmoningai linkęs slėpti nuo kitų, kurie aplinkiniams yra nežinomi, bei ginti ir apsaugoti savo asmenines neturtines teises. Kiekvienas žmogus turi šias teises, kurias garantuoja ir gina Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas ir kiti įstatymai.

SANTRAUKA

Asmeninės neturtinės teisės nesusijusios su turtinėmis pagal jų įteisinimo laiką pripažįstamos „trečiosios kartos“ subjektinėmis teisėmis, nes pozityviojoje teisėje jos buvo įtvirtintos vėliau nei ekonominės, socialinės ir politinės teisės. Lietuva daugelį dešimtmečių nedalyvavo kuriant ir taikant tarptautinius žmogaus teisių principus ir, atgavus nepriklausomybę, turėjo integruoti daugelį tarptautinės teisės nuostatų į įvairias teisės sritis. Kadangi nacionalinės teisės atžvilgiu asmeninių neturtinių teisių institutas yra palyginti naujas ir mažai ištirtas, darbo metu tyrinėjamos problemos kylančios iš asmeninių neturtinių teisių instituto.

Savo darbe apžvelgiu šiuolaikiniame teises moksle pripažįstamą neturtinių vertybių sampratą, reikšmę, klasifikaciją, neturtinių vertybių apsaugą bei civilinių teisių gynimo būdų specifiką ir veiksnius, lemiančius vienokio ar kitokio teisių gynimo būdo pasirinkimą konkrečioje situacijoje. Atskleidžiu neturtinės žalos atlyginimo instituto sampratą ir tikslus kaip savarankišką teisių gynimo būdą. Analizuojant neturtinės žalos taikymo pagrindus, reikia pasakyti, kad pats neturtinių teisių pažeidimo faktas dar nereiškia, kad nukentėjusiajam padaryta neturtinė žala. Neturtinės žalos atsiradimo faktas ir jos dydis turi būti įrodomas. Atlyginti neturtinę žalą už neturtinių teisių pažeidimą būtinos visos civilinės atsakomybės sąlygos (neteisėti veiksmai, priežastinis ryšys, kaltė ir žala).

Be abejo, daugiausia dėmesio skirta neturtinės žalos atlyginimui, kaip pagrindiniam šių vertybių gynimo būdai, atskleidžiant neturtinės žalos atlyginimo taikymo pagrindus, kriterijus, jų tarpusavio santykį per neturtinės žalos instituto prigimtį bei tikslus, savo išvadas darbe pagrindžiant teisminės praktikos pavyzdžiais.

Personal non – property rights that are unattached with property rights security and protection in civil law

Keywords: non-property rights, non-property values, absolute character rights, theoretical aspect, practical aspect, protection, non-pecuniary damage, recovering non-pecuniary damage, substantiation, aggrieved party, court practice, amount of non-pecuniary damage, setting non-pecuniary damage amount criterions.

Personal non-property rights and values are the objects protected by the law. The institute of non-pecuniary damage is of great significance in the civil law today. Therefore, accurate interpretation and application of the relevant provisions of the Civil Code is of great importance. The research project presents an analysis of theoretical and practical aspects of the ways of protection non-pecuniary values.

SUMMARY

Personal non-property rights and values are the objects protected by the law. Civil code enumerates personal non-property rights and values that are protected. Personal non-property rights are implemented in the same way as the others absolute character rights. Therefore person at his discretion can improve his personal rights and values keeping within the law. So in the purpose of protection non-property rights and values law determines limits which can't be trespassed. The main way of protecting such values is recovering non-pecuniary damage from the person who infringes them. The institute of no pecuniary damage is of great significance in the civil law today. Therefore, accurate interpretation and application of the relevant provisions of the Civil Code is of great importance. The research project presents an analysis of theoretical and practical aspects of the ways of protection and defense non-property values. The fact of being non-pecuniary damage and its' value has to be proven. Substantiation is a duty of the aggrieved party. Particular attention is given to detail analysis of non-pecuniary damage as the basic way of protecting such rights, presenting different criterions that should be taken into consideration by the court in assessing the amount of non-pecuniary damage. However non-pecuniary damage is specific because harm is made to personal non-property rights and values that can be defined as the aggrieved parties internal experience and suffering that not always can be obvious. Nor court nor anybody else can adequacy value human emotions. Due to the fact that in recovering non-pecuniary damage the damages incurred can not be compensated in full, an attempt has been made to characterize the special features applicable in recovering non-

pecuniary damage, to explain its meaning. Also the great attention has been given to the existing court practice in respect of this institute.